

Kohti feministisempää musiikin sosiaalihistoriaa

Yksityiset pianonsoitonopettajat Helsingissä ja Tallinnassa

1800- ja 1900-luvun vaihteessa

NUPPU KOIVISTO-KAASIK

Tässä artikkelissa tarkastelen pianistinaisten sosiaalihistoriaa Euroopan koilliskulmassa – tarkemmin sanottuna Suomenlahden alueella – ja erilaisten tutkimusmetodien ja -skaalojen risteyskohdassa. Aineistoni pohjautuu Helsingissä ja Tallinnassa vuosien 1861–1924 välillä toimineiden pianopedagoginaisten elämien ja urien laajamittaiseen kartoittamiseen, johon hiljattain päättynyt tutkimushankkeen tähtäsi.¹ Hankkeessani kysyin, millaisista sosioekonomisista taustoista pianopedagoginaiset tulivat ja millaisen ammattikentän soitonopetus näille naisille tarjosi. Missä he opiskelivat musiikkia ja missä he työskentelivät? Koska pianonsoitonopetus katsottiin kasvatuksellisen ulottuvuutensa vuoksi sivistyneistön ja keskiluokan naisille sopivaksi ansaintakeinoksi, kysymys on varsin laajasta, satojen naisten ammattiryhmästä.² Mielenkiintoni kohdistui erityisesti niihin yksityisesti musiikinopetusta tarjonneisiin naisiin, jotka eivät ole päätyneet institutionalisoidun musiikinhistoriankirjoituksen kuten esimerkiksi konservatorioiden matrikkeliin lehdille. Käsillä olevassa artikkelissa pureudunkin erityisesti uskonnon ja kulttuuritaustan perusteella marginaalisoitujen pianonsoitonopettajien elämiin.

Hankkeessa toteutettuun aineistonkeruuseen pohjautuen keskityn tässä artikkelissa niihin metodologisiin ongelmakohhtiin ja vaikeuksiin, joita tutkimuksen materiaali ja lähtökohdat ovat herättäneet. Näkökulmani on käytännönläheinen ja lähdeorientoitunut: etsin reittejä ulos tämän marginaaliin jääneen tutkimusaiheen umpikujista ja niihin liittyvästä sirpaleisesta aineistosta. Ensinnäkin tiedonmurusten kalastaminen

1 Hankkeen on rahoittanut Suomen Akatemia (2022–2025).

2 Ks. esim. Hartge 1928, 19–20. Kiitos Heidi Rifkille tästä viitteestä.

yksityisesti musiikkia opettaneista naisista tasapuolisesti on haastavaa: aineisto on epätasaista eivätkä lähdetiedot ole välttämättä keskenään verrannollisia.³ Toisaalta mutkikkaaksi on osoittautunut sosiaalihistorian, feministisen musiikin historian ja historiallisen sosiologian metodien sekä tutkimuksen mikro- ja makrotason yhdistäminen: miten luoda mielekkäästi yleiskuvaa materiaalista häivyttämättä liikaa yksittäisen historiallisen soitonopettajan toimijuutta ja elämäntapaohjeiden kirjoa? Tässä artikkelissa paneudun erityisesti perusaineistoni eli sanomalehti-ilmoitusten luomiin haasteisiin ja toisaalta sen antamiin mahdollisuuksiin. Näkökulmia on kaksi: ensin keskityn makro-, sitten mikrotason ongelma-kohtiin.

Etenkin mikrohistorian tutkimusperinteessä on pitkään pohdittu yleisen ja yksityisen, yhteisön ja yksilön välisiä suhteita sekä fragmentaaristen lähdetietojen yleistettävyyttä, kuten niin sanottuja ”tyypillisiä epätyyppillisyyksiä”.⁴ Lähteissä marginalisoitujen ryhmien kuten naisten, sukupuolivähemmistöjen ja rodullistetuiksi tulevien henkilöiden arjen historiantutkimus vetääkin tutkijaa usein vaistomaisesti mikrohistoriamaiseen suuntaan, jossa ristiriitaista kyllä aikakauden viitekehyksen tuntemus ja merkitys painottuvat voimakkaasti.⁵ Feministisessä sekä sukupuolihistoriassa sosiaalishistorioitsijan onkin kiinnitettävä huomiota yhteiskunnallisten valtasuhteiden ja -hierarkioiden, esimerkiksi sukupuolittuneiden normien tai patriarkaalisten perherakenteiden tuntemukseen – varsinkin, kun kohteina ovat tämän artikkelin tapaan moninkertaisissa marginaaleissa eläneet ihmiset. Tähän tarjoaa apuvälineitä muun muassa feministinen historiallinen sosiologia, jossa pyritään tarkastelemaan näitä valtahierarkioita tyypittelevästä ja erilaisiin malleihin perustuvasta näkökulmasta.⁶

Oma tutkimuslähtökohtani yhdisteleekin näitä kahta tasoa: hahmotan feministisen historiantutkijan tehtävän ikään kuin palapelinä, jonka

3 Lähdemateriaalin pirstaleisuudesta ks. myös Välimäki ja Koivisto-Kaasik 2023, 23–25.

4 Sukupuoli- ja mikrohistorian yhtymäkohdista ks. erityisesti Zemon Davis 1997.

5 Esim. Rantanen 2018; Välimäki 2021.

6 Esim. Miller 1998.

osasista on säilynyt vain joitakin ja nekin rikkiinäisinä, väreiltään tai ääri-viivoiltaan haalistuneina. Jotta palaset voisi asettaa johonkin suhteeseen toisiinsa ja pohtia sitä, mitä niiden ympäriltä kenties puuttuu, on ensin mietittävä, kuinka suureen kuvaan ja millaisiin raameihin ne alun alkaen ovat todennäköisesti asettuneet. Tässä yhteydessä raamit muodostuvat laajalla otannalla kerätystä perusaineistosta, jonka puitteisiin yksittäisten ihmisten sirpaleisista lähteistä koostetut elämäntarinat alkavat muodostaa eri palasista koostuvia värejä ja muotoja. Kuten käsillä olevassa artikkelissa esitän, ensi silmäyksellä ohuelta näyttävästä perustietokerroksesta on itse asiassa johdettavissa varsin rikas aineisto.

Artikkelin lähestymistapa nivoutuu lisäksi professiohistorian tutkimusperinteeseen. Niin sanotun länsimaisen taidemusiikin historiassa 1800-luvun loppua voi hyvällä syyllä pitää ajanjaksona, jolloin monet nykyäänkin olemassa olevat musiikkielämän instituutiot, kuten konservatoriolaitos, sinfoniaorkesterit ja samalla musiikinopettajan eri työnkuvat muotoutuivat kohti sitä, millaisina nykyään ymmärrämme.⁷ Tavoitteena on silti pikemminkin tarkastella pianonsoitonopettajan ammatin monipuolisuutta ja kirjoa kuin karsinoida sen historiaa yhdeksi teleologis-essentialistiseksi kehityskuluksi kohti entistä kapeampaa erikoistumista ja ammatillistumista.⁸ Pianonsoitonopettajan naisvaltainen ammatti ei Itämerenkään alueella ollut musiikkimaailman sisäinen asia, vaan kiinteästi sidoksissa ympäröivässä yhteiskunnassa vaikuttaneisiin sosiaalisiin ja poliittisiin virtauksiin, kuten muun muassa virkanaisten ammattikunnan muotoutumiseen sekä naisasialiikkeen syntyyn.⁹

Terminologisesti tärkeä on tietysti kysymys siitä, kuka ylipäättään lasketaan tässä historiallisessa viitekehyksessä pianonsoitonopettajaksi. Jotta hankkeessa tulisi esille mahdollisimman laaja ja totuudenmukainen kuva alasta, en ole rajannut tarkastelukulmaani esimerkiksi konservatorioissa koulutettuihin pianisteihin.¹⁰ Pääpaino on pikemminkin niissä

7 Ks. esim. Björkstrand 1999.

8 Ks. esim. Burns 2019, 2–3, 8–10, 14–17, 23–24.

9 Virkanaisista ks. Ollila 1998. Pianonsoitonopettajien ammattikunnan sukupuolittuneisuudesta ks. esim. Schweitzer 2008, Björkstrand 1999; Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

10 Samantapaisesta metodologisesta asenteesta säveltäjänäisten tutkimuksessa ks.

pedagogeissa, jotka ansaitsivat elantonsa pianonsoittoa opettamalla: analyysin kohteina ovat siis naiset, jotka ovat opettaneet pianonsoittoa yksityisesti Helsingissä tai Tallinnassa. Kuten aiemmassa tutkimuksessa on laajalti tuotu esiin, ”ammattilaisuuden” ja ”harrastamisen” erot poikkesivat 1800-luvun viitekehyksessä siitä, miten ne nykyään ymmärrämme.¹¹ Esimerkiksi naiset saattoivat opiskella musiikkia yksityisesti ja tyttökouluissakin huomattavan pitkälle. Soittotaito tarjosi tuon ajan patriarkaalisessa yhteiskunnassa toimineille naisille mahdollisuuden itsenäiseen toimeentuloon tilanteessa, jossa perhettä oli elätettävä itse esimerkiksi aviomiehen tai isän kuoleman myötä.¹²

Oman rajoitteensa tutkimukselle asettaa se, että sitä on tehty Suomesta käsin ja suomenkielisen tutkijan näkökulmasta, jolloin Helsingin osuus aineistosta lähtee helposti korostumaan liiaksi. Tallinna ja Helsinki ovat historiallisesti ja demografisesti varsin erilaisia paikkoja siitäkin huolimatta, että molemmat ovat olleet vilkkaita, monikulttuurisia satamakaupunkeja Pietarin-, Tukholman- ja Pohjois-Saksan-laivareittien varrella.¹³ Vaikka tarkoituksena oli tehdä Suomenlahden alueen laajempia muusikkoverkostoja kartoittavaa pikemmin kuin tiukan vertailevaa tutkimusta kohdekaupunkien välillä, on tasapainon tietoinen hakeminen ollut oleellista monesta syystä. Historiallis-kulttuurisessa mielessä Suomesta on usein katsottu väestöllisesti ja maantieteellisesti pienempää Viroa ikään kuin alaspäin, osana entistä Neuvostoliiton miehittämää pejoratiivista ”Itä-Eurooppaa” erotuksena omista pyrkimyksistä Skandinaviaan sekä länteen päin.¹⁴ Suomalaiselta tutkijalta aihepiiri vaatii siis erityistä tarkkaavaisuutta ja itsekriittisyyttä.

Viime vuosikymmeninä ja erityisesti Venäjän vuonna 2022 käynnistämän oikeudettoman hyökkäyssodan seurauksena niin sanotun Itä-Euroopan tutkimuksen kentällä on ylipäättään käyty vilkasta keskustelua

Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

11 Esim. Björkstrand 1999; Öhrström 1987.

12 Ks. esim. Björkstrand 1999; Schweitzer 2008; Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

13 Esim. Åström 1956; Pullat 1969, 34–38.

14 Ks. esim. Mälksoo 2022; Kuldkepp 2023; Koivisto-Kaasik & Ranta-Meyer 2023.

siitä, miten ja kenen ehdoilla alueen historiaa kirjoitetaan.¹⁵ Sikäli kuin näkökulmat ovat länsieurooppalaisissa ja angloamerikkalaisissa yliopistoissa painottuneet venäjän kieleen ja kulttuuriin sekä keskusjohtoisen neuvostojärjestelmän tutkimukseen, ovat paikalliset ja alueelliset katsantokannat jääneet niiden kustannuksella syrjään.¹⁶ Suomessa taas on alettu jälleen keskustella niin sanotun ”keisariajan” (1809–1917) historiapolitiittisista ulottuvuuksista.¹⁷ Paradigman muutoksella on ollut vaikutusta myös artikkelissa käsiteltävän hankkeen tutkimuseettisiin kysymyksiin sekä teoreettisiin lähtökohtiin: uudelleenarvioinnin kohteena on ollut se, millaisena toimintakenttänä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun Suomenlahden alue hahmottuu. Käsillä olevassa artikkelissa esitän aiemman tutkimukseen nojautuen, että alueen musiikin historiaa olisi syytä tarkastella lavean ylijalaisessa eurooppalaisessa, globaalissa ja Venäjän keisarikunnan kontekstissa, mutta eri kulttuuri- ja kieliryhmät mahdollisimman kattavasti sekä tasapuolisesti huomioiden. Väitän, että punnittulla lähdetyöllä on tässä yhtälössä erityisen merkittävä osuus. Vaikka valtaosa pianonsoitonopettajista oli vähintään ylempään keskiluokkaan kuuluneita naisia, on heidän sosioekonomisten ja kulttuuristen taustojensa kirjo tunnistettava sekä selkeästi artikuloitava.¹⁸

Sekä itse hankkeen että tämän artikkelin aineistonkeruussa on lähdetty liikkeelle historiallisten sanomalehtien ilmoitusosastoista, joissa yksityiset pianonsoitonopettajat tuntejaan mainostivat. Kaikki soitonopettajat eivät syystä tai toisesta toki ilmoittaneet työstään sanomalehdissä – tai mainostivat satunnaisesti tai anonyyminä – mutta sängen kattavan lähtökohdan tämä materiaali silti antaa. Ilmoitusten perusteella identifioitujen soitonopettajien elämäнкаaria puolestaan on kartoitettu

15 Esim. Kulawik & Kravchenko 2019; Zherebkina ym. 2022; Lewicki 2023; Kuldkepp 2023; Mälksoo 2022. Tässä artikkelissa käytetyt venäläisistä arkistoista peräisin olevat lähteet on hankittu ennen hyökkäyssodan alkamista.

16 Esim. Nachescu 2022; Nachescu & Hendl 2023; Tlostanova 2022.

17 Esimerkiksi *Historiallisessa Aikakauskirjassa* julkaistiin kesäkuussa 2025 teemanumero Keisariaika: imperiumi ja Suomi; ks. Snellman & Kalleinen 2025.

18 Esimerkiksi Michael Roske on tehnyt 1800-luvun altonalaisten musiikinopettajien ammattikuvaa käsittelevässä, sinänsä ansiokkaassa sosiohistoriallisessa tutkimuksessaan sukupuoleen ja luokkataustaan kohdistuvia kiinnostavia havaintoja, muttei juurikaan pohdi niitä selittäviä tekijöitä; ks. Roske 1987.

viranomaisdokumenttien, suku- ja muun aiemman tutkimuksen sekä parhaassa tapauksessa kirjeiden ja muistelmien avulla. Näitä alkupe-
räisaineistoja on löytynyt sekä suomalaisista että virolaisista arkistoista,
erityisesti Viron Teatteri- ja Musiikkimuseosta, Viron ja Suomen Kan-
sallisarkistoista, Kansalliskirjastosta ja Sibelius-museosta. Aineiston pe-
rusteella identifioitujen 356 pianonsoitonopettajan sosioekonomisessa
taustassa ja uravalinnoissa ilmenee läpi aineiston kiinnostavia kronologi-
sia eroja. Parhaillaan työn alla on näistä opettajista koottu tietokanta saa-
teraportteineen: se julkaistaneen viimeistään vuoden 2026 alkupuolella.

Osa tutkimuksen kohdehenkilöistä on toki huomioitu aiemmassa
Suomen ja Viron musiikin historian kirjoituksessa. Näitä ovat erityisesti
säveltäjinä, virtuoottisina solisteina tai merkittävässä paikallisissa musiik-
kioppilaitoksissa – lähinnä Helsingin Musiikkiopistossa (nyk. Taideyli-
opiston Sibelius-Akatemia) ja Tallinnan Konservatoriossa – uransa luo-
neet henkilöt, kuten esimerkiksi Alie Lindberg (1849–1933), Gustava
Boije (1811–1899) tai Alice Segal (1877–1925).¹⁹ Lisäksi Jukka Kuha,
Virve Lippus sekä Carita Björkstrand ovat kartoittaneet suomalaisen
sekä virolaisen musiikkikoulutuksen ja -kasvatuksen historiaa ansiok-
kaasti naisten työn huomioiden, mutta enimmälti institutionaalisesta nä-
kökulmasta.²⁰ Pianistinaisten sosiaalishistorian tutkimuksen kannalta tär-
keää perustaa ja vertailukohtia tutkimukselle ovatkin tarjonneet muiden
muassa Virve Lippusin, Mari-Mall Rähnin, Margit Rahkosen, Susanna
Välimäen ja Annikka Konttori-Gustafssonin aiemmat julkaisut.²¹ Omal-
ta osaltaan artikkeli jatkaa myös sitä pohdintaa, jota olemme aiemmin
harjoittaneet Susanna Välimäen kanssa laajassa suomalaisia historiallisia
säveltäjänaisia käsittelevässä hankkeessamme.²² Tässä artikkelissa esiin-
tyviä kohdehenkilöitä, kuten Berta Isatschikia (1890–1941?), Amina
Syrtilanovaa (s. 1884), Magda Kempeä (s. 1861), Berta Ozol-Guyot’ta

19 Rahkonen 2004; Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 49–51; Lippus 1997, 19–
22. Ks. myös Siitan ym. 2025.

20 Kuha 2017; Lippus 1997; Björkstrand 1999, ks. erit. 177–228.

21 Edellisten lisäksi ks. myös esim. Välimäki 2022; Konttori-Gustafsson 2019;
Ryynänen-Karjalainen 2002.

22 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

(s. 1861)²³ sekä valtaosaa muista aineistossa esiintyvistä nimekkäistäkään pedagogeista ei kuitenkaan ole yksityiskohtaisesti tutkittu.

Artikkeli jakautuu kahteen päälukuun, joista ensimmäisessä esitellään tutkimusaineiston ja -metodien haasteita yleisesti ”lintuperspektiivistä”. Tässä ensimmäisessä luvussa keskityn nimenomaisesti lähdekartoitukseen liittyviin menetelmällisiin ja eettisiin ongelmiin sekä niihin laajemman tason johtopäätöksiin, joita aineistosta on löydettävissä. Toisen pääluku puolestaan pureutuu tapaustutkimuksiin kahdesta pianonsoitonopettajasta – Berta Isatschikista ja Amina Syrtlanovasta – joiden avulla havainnollistan pianonsoitonopettajien sosiaali- ja ammattihistoriallisia toimintakenttiä 1800- ja 1900-luvun vaihteen Suomenlahden alueella. Etenkin tapaustutkimusten yhteydessä paneudun ylijärjestyksen teemaan yhteiskuntaluokan ja sosioekonomisen aseman ohella. Koska Isatschik oli taustaltaan juutalainen ja Syrtlanova tataari, on heidän elämänvaiheidensa tarkastelussa syytä kiinnittää erityistä huomiota niin sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan kuin uskonnolliseen taustaan ja valkoisuuteen liittyviin valtarakenteisiin.²⁴

Sanomalehti-ilmoituksista pianopedagogien jalanjäljille

Yksityisten pianopedagogien historian tutkija törmää jo lähtöruudussa kysymykseen siitä, mistä aineistoa ylipäätään on saatavilla. Konservatorioiden ja musiikkikoulujen opettajamatrikkelit sekä arkistot ja musiikkitietosanakirjat ovat tietysti käyttökelpoisia kokoelmia pianopedagogien henkilöhistorioista kiinnostuneelle. Silti näissä oppilaitoksissa työskenteli vain murto-osa alalla toimineista opettajista. Yksityisopettajien tapauksessa on tyypillisesti lähdettävä liikkeelle nimien ja elinvuosien metsästyksestä. Samoin kuin esimerkiksi historiallisia säveltäjänsiaisia ja muita vähemmän kartoitettuja ammattiryhmiä, myös pianopedagogi-

23 Näiden kohdehenkilöiden kuolinvuodet ovat epäselviä muun muassa toisen maailmansodan aiheuttamien aineistokatkosten vuoksi. Asiasta tarkemmin ks. esim. tapaustutkimuksia käsittelevä alaluku.

24 Tällainen analyysi tukeutuu intersektionaalisen feminismin tutkimuksen perinteisiin, joista ks. esim. Crenshaw 1989.

naisia jäljittävän tutkijan on varauduttava yllätyksiin ja esteisiin matkan varrella, ja käyttökelpoiset menetelmät kohdehenkilöiden elämänvaiheiden jäljittämiseen syntyvät usein käytännössä kokeilemalla.²⁵

Yksityisten pianonsoiton opettajien sanomalehti-ilmoitusten formaatti on sekä helsinkiläisessä että tallinnalaisessa lehdistössä hyvin samankaltainen ja lyhytsanainen: tunteja ilmoitettiin tarjottaviksi nimellä ja osoitteella. Joskus mainittiin myös opettajan koulutustausta sekä harvemmin yksittäisen tunnin hinta tai muita lisätietoja. Ilmoittajista ehdoton valtaosa oli naisia. Vaikka perusaineisto siis vaikuttaa ensi silmäyksellä yksinkertaiselta, valinta lähteä liikkeelle sanomalehtien ilmoitusosioista ei ole ongelmaton. Lähdetyön aikana kävi ensinnäkin ilmi, että merkittävä osa sanomalehtien pianotunteja mainostaneista henkilöistä esiintyi anonyymeinä tai nimimerkin suojissa. Usein vastauksia tuntitarjouksiin pyydettiin myös lehden konttoriin eikä omaan osoitteeseen, jolloin ilmoittajan henkilöllisyyden selvittäminen on käytännössä mahdotonta. Anonyymejä ilmoituksia jättivät kaikenkupuoliset muusikot, mutta erityisesti yläluokkaisten naisten kohdalla kynnystä ilmoitella omalla nimellä lienevät korottaneet sukupuoleen liittyvät sosiaaliset normit: sivistyneistön naisten ansiotyöhön liittyi vielä 1800-luvun lopulla ennakkoluuloja etenkin esittävien taiteiden alueella.²⁶ Kaupunkien osoitekalenterien perusteella ja henkikirjoja selaamalla tietoja on mahdollista täydentää, mutta usein tuloksetta, ja myös näiden dokumenttien tiedot saattavat olla epätarkkoja tai ristiriidassa keskenään. Koska tämä hanke edustaa omalla alallaan perustutkimusta, olen päätenyt siihen, että keskityn tutkimaan niitä henkilöitä, jotka ovat aineistosta selkeästi identifioitavissa. Luultavimmin tämä keikauttaa analyysiä selkeämmin ammattiopintoja harjoittaneiden pedagogien suuntaan: mitä kouluttautuneempi ja nimekkäämpi opettaja oli, sitä kannattavampaa oli maksaa mainoksesta lisätilaa nimelleen. Riskinä on, että vähemmän koulutetut tai kaikkein köyhimmät pedagogit jäävät paitsioon. Poikkeuksiakin toki

25 Ks. myös Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 23. Omaa tutkimustyötäni helpottivat kahdeksan kuukauden mittainen pilottihanke sekä digitoidun virolaisen ja suomalaisen historiallisen sanomalehtiaineiston aiempi tuntemus.

26 Ks. esim. Björkstrand 1999.

on, kuten lastenhoitajan ja rautatiekonduktöörin perheestä ponnistanut Vilhelmine (Vilma) Vahtrik (1882–1966), jolta on sanomalehti-ilmoitusten lisäksi säilynyt Viron Musiikki- ja Teatterimuseossa rikas henkilöarkisto siitä huolimatta, että hän eli suuren osan aikuisikänsä taloudellisesti erittäin niukoissa olosuhteissa, jopa köyhyydessä.²⁷

Toinen tärkeä lähdekriittinen huomio liittyy tiedonkeruun menetelmiin. Kuten esimerkiksi Kaisa Kyläkoski on huomauttanut, digitoidut sanomalehtiaineistot ja niihin integroidut hakumenetelmät ovat kaksiteräinen miekka, johon tutkijan on helppo hukkuu, ellei pidä varaansa.²⁸ Vaikka optiset tekstintunnistusjärjestelmät ovat kehittyneet huomattavasti viimeisten parinkymmenen vuoden aikana, haku ei yksinkertaisesti löydä kaikkea mahdollista. Sekä Suomen että Viron historialliset sanomalehdet on tutkittavalta aikakaudelta digitoitu kattavasti,²⁹ mutta niiden hakutoiminnot eivät ole keskenään verrannolliset. Tämä on osaltaan vaikuttanut tarpeeseen hienosäätää hakusanoja eri kielillä hiukan erilaisiksi: esimerkiksi viron kielellä on ollut kahlattava enemmän läpi ”klaveri”- ja ”klavieri”-alkuisia termejä, kun taas ruotsinkielinen haku suomalaisiin lehtiin tuotti huomattavasti paremmin dataa jo hakusanalla ”pianolekt”.³⁰ Myös terminologiset erot venäjän, ruotsin, suomen, vi-

27 Vilma (Vilhelmine Katharine Elisabet) Vahtrik (-Kärik) työskenteli pianonsoiton yksityisopettajana Pihkovassa, Tartossa, Pietarissa, Helsingissä, Lahdessa ja Tallinnassa. Päiväkirjoissaan ja omaelämäkerrallisissa teksteissään sekä viranomaisille lähettämissään anomuksissa hän kertoo eläneensä 1930-luvulta lähtien jatkuvassa rahapulassa ja olleensa pitkiä ajanjaksoja kodittomana. Ks. Anomukset viranomaisille (*Palved toetuse saamiseks*, 1934–1940, TMM 8339/M331:1/2), omaelämäkerta (*Ühe inimese elukäik*, 1961–1962, TMM 10566), muistelmat (*Vanad mälestused*, 1955, TMM 10566) ja päiväkirjat 1962–1963), Vilhelmine Vahtrikin henkilöarkisto (fondi M331), Eesti Teatri- ja Muusikamuseum.

28 Kyläkoski 2022, 37–43.

29 Kansalliskirjaston historiallinen sanoma- ja aikakauslehtiaineisto, verkkoaineisto; DIGAR-sanomalehtiportaali, verkkoaineisto.

30 Käytettyjä hakusanoja ovat olleet esimerkiksi seuraavat: ”klaveri”, ”klavieri”, ”пианино”, ”рояль”, ”музыки”, ”pianospelni”, ”pianolekt”. Tietoja on haettu suomalaista ja virolaista digitoiduista lehdistä vuoden 1924 loppuun saakka, ja läpikäytäviä hakutuloksia on kertynyt joitakin tuhansia. Olen havainnut asuteriskillä katkaistut hakusanat erityisen hedelmällisiksi, sillä ilmoitusten sana- ja taivutusmuodot vaihtelevat.

ron ja saksan kielten välillä ovat johtaneet siihen, etteivät hakusanat ole keskenään yhteismitallisia, vaan niitä on ollut etsittävä yrityksen ja erehdyksen kautta.³¹ Usean kymmenen vuoden aikaväliä tarkasteltaessa on lisäksi aina tehtävä työekonomisia valintoja. Tässä tapauksessa erikielillä ja mahdollisimman laajasti läpikäydyillä hakusanoilla koottua dataa voisi täydentää tekemällä ”pistokokeita” aineistoon viiden vuoden välein. Käytännössä tämä tarkoittaisi aikavälien 1.–15.1. sekä 15.8.–15.9. välillä julkaistujen laajalevikkisten helsinkiläis- ja tallinnalaislehtien ilmoitusosastoja: lukukausien alussa myös pianonsoitonopettajien mainostus kävi kuumimmillaan.

Jo aineistonkeruun alkuvaiheessa kävi ilmi, ettei myöskään pianonsoitonopettajan löyhä määritelmä ole ilmoitusaineiston kannalta yksiselitteinen. Jotkut pedagogit mainostivat tuntejaan ajoittain ”musiikinopetuksena” pikemmin kuin pianotunteina,³² ja monelle pianonsoiton opetus ei suinkaan ollut ainoa tulonlähde. Lisätienestejä saattoi musiikkialan sisällä saada toisen instrumentin – esimerkiksi viulun, kitaran tai laulun – tai musiikin teorian, musiikkipedagogiikan ja sävellyksen tunteiden antamisesta.³³ Ennen äänentoiston yleistymistä pianonsoitonopettajat mainostivat myös säästävänsä tanssia maksua vastaan ylemmän keskiluokan ja aateliston järjestämissä tilaisuuksissa kuten lastentanssiaisissa.³⁴ Toinen tyypillinen ansaintakeino oli yksityinen kielten, erityisesti ylempien luokkien puhumien ruotsin, saksan, ranskan, englannin ja venäjän opetus, mikä viestii opettajien korkeasta koulutustasosta ja usein myös keski- tai yläluokkaisesta syntyperästä.³⁵ Myös kotiopettajien työnhaku- sekä työtarjousilmoituksissa mainittiin säännöllisesti vähintään alkeisopetukseen riittävä pianonsoittotaito.³⁶

31 Esimerkiksi venäjänkielisistä ilmoituksista löytyy kolmea eri termiä pianolle: ”фортепиано”, ”пианино” sekä ”рояль”. Rajoitteen tutkimukselle on asettanut sekin, että en osaa esimerkiksi jiddisiä, latviaa tai tataarin kieltä, jolloin näillä kielillä mahdollisesti julkaistut ilmoitukset jäävät pimentoon tai epäluotettavien käännöskoneiden varaan.

32 Ks. esim. Ilmoitukset (Olga Enckell), *Hufvudstadsbladet* 12.9.1867.

33 Ks. esim. Ilmoitukset (Milli Gyllström), *Hufvudstadsbladet* 8.10.1901.

34 Ks. esim. Ilmoitukset (Olga Koljonen), *Hufvudstadsbladet* 5.11.1887.

35 Ks. esim. Ilmoitukset (Elise Hisinger), *Helsingfors Dagblad* 15.8.1879.

36 Ks. esim. I tienst ästundas, *Finland* 13.1.1892.

Lisäksi soitonopetuksen ohella saatettiin harjoittaa käsityöläistyyppistä elinkeinotoimintaa, etenkin naisille sosiaalisesti hyväksyttyinä ammattialoina pidettyjä tekstiilitaidetta ja taideteollisuutta. Näin toimi muun muassa Helsingin Musiikkiopiston varhaiseen opiskelijasukupolveen kuulunut Elna Engström (1856–1924), joka opetti pianonsoittoa, teoria-aineita ja sävellystä yksityisesti, mutta kouluttautui myös Taide-teollisuuskeskuskoulussa useiden vuosikymmenten ajan erikoisalanaan veisto.³⁷ Myös instrumenttien ja nuottien kauppa sekä esimerkiksi pianojen välitystoiminta olivat tavallisia etenkin pienemmillä paikkakunnilla.³⁸ Hyvä esimerkki toimeentulokeinojen kirjosta on ruotsalaistaustainen Magda Kempe (s. 1861), joka muutti vuonna 1892 Tukholmasta Helsinkiin ja antoi kaupungissa kitaran- sekä pianonsoiton tunteja, mutta perusti Eerikinkadulle myös oman pienimuotoisen koruompelimon-sa.³⁹ Ompelimossa työskenteli Kempen ohella paikallisia oppityttöjä, mutta ilmeisesti toiminta ei kannattanut, sillä Kempe palasi Ruotsiin vuonna 1907.⁴⁰ Kempe oli kotoisin Jämtlannista Hammerdalin läheltä talonpoikaisperheestä, ja hän oli mahdollisesti päässyt musiikin pariin vanhempiensa vapaakirkollisen yhteisön piirissä, jossa musiikilla ja varsinkin kielisoittimilla oli tärkeä rooli muun muassa ”kitarakuorojen” muodossa.⁴¹ Kempen tarina on havainnollinen osoitus siitäkin, että vaik-

37 Engströmistä ks. Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023, 158–159. *Sävelten tyttäret* -hankkeessa kerätyn datan perusteella hän opetti musiikkia Helsingissä yksityisesti vuodesta 1886 vuoteen 1921.

38 Nuottikaupasta Suomessa ks. Kurkela 2009.

39 Ks. Ilmoitukset, *Nya Pressen* 2.9.1893; *Hufvudstadsbladet* 5.9.1893, 8.9.1897, 6.10.1901. Ks. myös Savijoki 2019, 195, 198–199.

40 Helsingin ja Uudenmaan läänin henkikirja 1904 (U:206, Helsingin 4. kaupunginosa), s. 121–122, Kansallisarkisto; Savijoki 2019, 199.

41 Kastettujen luettelot 1861, s. 161; Rippikirja 1850–1861, s. 218; Rippikirja 1861–1870, s. 260; Rippikirja 1871–1882, s. 399; Rippikirja 1883–1893, s. 346; Rippikirja 1894–1899, s. 315, Hammerdals kyrkoarkiv, Riksarkivet. Kempen vanhemmat olivat talollisen tytär Stina Magdalena Johansdotter ja renki Israel Pehrsson, mutta hänen äidinisänsä käytti sukunimeä Kjempe (Kämpe), jonka Magda Kempe aikuistuttuaan omaksui. Perhe asui Kälenin tilalla Grenäsissa. Rippikirjojen perusteella perheen baptisteiksi kääntyminen tapahtui 1860-luvun lopulla, eikä Magda Kempen kolmea nuorinta, 1870-luvun puolella synty-

ka soitonopetusta usein harjoittivat säätyläisnaiset, ei ammattiryhmä suinkaan rajoittunut heihin.

Sanomalehti-ilmoitusten läpikäyminen ja tietojen kokoaminen on yleensä vasta alkusysäys sille, että elinvuosien ja perhetaustan kaltaisia tietoja kohdehenkilöistä pystyy ylipäättään etsimään. Tyypillinen pianotunti-ilmoitus ei kerro kohteestaan muuta kuin nimen, osoitteen ja puhelinnumeron, joskus myös koulutustaustan. Ilmoituksen kieli puolestaan voi viestiä opettajan omasta kulttuuritaustasta, mutta ennen kaikkea yleisöstä, jolle markkinointi on kohdistettu: jotkin opettajat mainostivatkin tarkoituksellisesti tuntejaan useammilla kielillä, esimerkiksi Tallinnassa sekä saksaksi että venäjäksi. Kiinnostava pitkän aikavälin havainto kielen suhteen on se, että sekä viron- että suomenkielisten ilmoitusten määrä vaikuttaisi tarkasteltavalla aikavälillä kasvavan sitä mukaa kuin ilmoitusten kokonaismäärä nousee. Oletettavasti tämä kehitys kuvastaa yleisempiä yhteiskunnallisia trendejä kuten suomen- ja vironkielisen väestön koulutustason nousua sekä kiihtyvää kaupungistumista 1900-luvulle tultaessa. Toisaalta on huomioitava se, ettei etenään tutkimusajanjakson varhaisempien vuosikymmenten sanomalehtijulkisuus heijastele paikallista väestörakennetta yksi yhteen, vaan on lähtökohtaisesti luku- ja kielitaitoisille, koulutetuille yhteiskuntaluokille suunnattua.

Laajalla otannalla valittuihin hakusanoihin perustuva haarukointi on perusteltua siksikin, että se saattaa johdattaa tutkijan kiinnostavien harha- ja sivupolkujen sekä oleellisen taustatiedon äärelle. Ensinnäkin pianotunteihin ja pianonsoittoon liittyvät hakusanat tuottavat sekä suomen- että vironkielisissä lehdissä runsaasti tuloksia novelleista ja jatkokertomuksista, joissa kuvataan eräänlainen pianonsoitonopettajan fiktiivinen stereotyyppi: traagisesti köyhtynyt yläluokkainen tai vaatimaton keskiluokkainen nainen, jonka on ansaittava olosuhteiden pakosta elantonsa pianonsoittoa opettamalla.⁴² Virossa naisten pianonsoittotai-

nyttä sisarusta kastettu paikalliseen evankelisluterilaiseen seurakuntaan. Magda Kempe muutti elokuussa 1883 kirjoille Tukholmaan Jaakobin seurakuntaan, ja koko perhe vanhempia myöten jätti Hamnerdalin vuoteen 1895 mennessä. Muusikko- ja säveltäjänaisista Suomen vapaakirkollisissa piireissä ks. esim. Hämelin & Rautamäki 2001.

42 Esim. Den unga svenskan, *Hufvudstadsbladet* 28.2.1880.

toon kohdistunut sukupuolittunut kritiikki kietoutui toistuvasti myös 1900-luvun vaihteen nationalismiin ja kielikysymyksiin, kun vironkielisissä, kansallisesti suuntautuneissa lehdissä kritisoiitiin vironkielisiä perheitä, jotka lähettivät tyttärensä saksankielisiin kaupunkikouluihin oppimaan koruompelua, musiikkia ja vieraita kieliä, jolloin oma kieli ja kulttuuri jäivät kriitikoiden mukaan jalkoihin.⁴³ Toisaalta tiedonmurusia voi löytyä myös muualla kuin Helsingissä tai Tallinnassa toimineista pianopedagogeista, mikä tarjoaa taustoittavaa tietoa muusikoiden ja kulttuuriväen yllirajaisista yhteyksistä. Esimerkiksi ranskalaisentytyisen, Pietarin konservatoriossa opiskelleen ja sittemmin Latviaan asettuneen säveltäjä-pianistin Bertha Ozol-Guyot'n jäljille pääsin hänen miehensä tallinnalaisessa lehdessä julkaistun nekrologin avulla.⁴⁴ Arvoitukseksi on toistaiseksi jäänyt, miten Montmartrellä itäranskalaisen räätäli-kotiapulaispariskunnan tyttäreksi syntynyt Ozol-Guyot Pohjois-Eurooppaan päätyi ja mitä hänelle 1920-luvun jälkeen tapahtui.⁴⁵

Myös mahdolliset ilmoituksissa esiintyvät koulutustiedot antavat vihiä muusikkojen yllirajaisista verkostoista. Sikäli kuin konservatoriotasoisien koulutuksen saaneet pianonsoitonopettajat yleensä mainitsivat asian ilmoituksissaan, nousee niistä esiin myös huippuopettajien, kuten esimerkiksi berliiniläisen Heinrich Barthin pianoluokan alumneja.⁴⁶ Berliini, Leipzig, Dresden ja Wien olivat houkuttelevia kohteita musiikkia kunnianhimoisesti opiskelleille nuorille pianistinaisille sekä Tal-

43 Esim. Homo-novus: Kadakasaksad ja rahvas, *Meie Elu* 9.7.1908. Termi *kadakasaks* viittaa 1900-luvun alun viitekehyksessä vironkieliseen henkilöön, joka urallaan ja elämässään menestyäkseen pyrkii omaksumaan baltiansaksalaisen yläluokan kielen ja tavat; ks. *Eesti keele seletav sõnaraamat* (EKSS) 2009.

44 -k: Lätimaalt. Riia, *Postimees* 23.8.1902.

45 Julie Emilie Berthe Ozol-Guyot syntyi vuonna 1861 Pariisissa; ks. Pariisin 18. kaupunginosan syntyneet 1861, no 648; Jean-Baptiste Guyot'n syntymätodistus; Anne Louise Marie Guyot'n syntymätodistus; Archives de Paris. Ozol-Guyot'n aviomies oli nimeltään Jēkabs Ozols. Ozol-Guyot'n sävellyksiä julkaistiin hänen elinaikanaan Latviassa, ja hän oli Ranskan säveltäjäliiton jäsen; ks. esim. Rīgas ziņas, *Baltijas vēstnesis* 14.8.1904.

46 Ilmoitukset (Anna Lönnberg), *Hufvudstadsbladet* 27.8.1890; Ilmoitukset (Ida Hägg), *Helsingfors Dagblad* 8.9.1888. Leena Heikkilä ja Marjaana Virtanen viimeistelevät parhaillaan kirjahanketta, jossa kartoitetaan Berliinissä ja opiskelleita suomalaisia pianisteja muun muassa Barthin luokalta.

linnassa että Helsingissä niin maineensa kuin kieli- ja maantieteellisten yhteyksien vuoksi. Keskieurooppalaisissa suurkaupungeissa suomalaisilla ja virolaisilla musiikin opiskelijoilla oli konservatoriokoulutuksen ohella aivan toisenlaiset mahdollisuudet kuulla oopperaa, konsertteja ja nauttia muutoinkin kulttuuritarjonnasta kuin kotikaupungeissaan. Sitä mukaa kun Helsinkiin ja Tallinnaan perustettiin arvostettuja omia musiikkikouluja – Helsingin Musiikkiopisto ja Orkesterikoulu 1880-luvulla⁴⁷ sekä Alice Segalin tallinnalainen musiikkikoulu 1900-luvun alussa⁴⁸ – syntyi kaupunkeihin myös näissä paikallisissa oppilaitoksissa opiskelleita pedagogisukupolvia. Osa musiikkioppilaitoksissa työskennelleistä pedagogeista antoi myös päivätyönsä ohella yksityistunteja, kuten Helsingissä koko ammattuuransa tehnyt Antonie (Toni) Leontjeff (1861–1922).⁴⁹

Sekä Helsinkiä että Tallinnaa maantieteellisesti lähin konservatoriokaupunki oli Pietari, joka veti tulevia pianopedagogeja molemmista kaupungeista, mutta erityisesti Tallinnasta. Syyt lienevät olleet sekä hallinnolliset että koulutusrakenteelliset: Helsinkiin ehti syntyä oma korkeatasoinen, musiikkikoulu parikymmentä vuotta ennen Tallinnaa, ja Segalinkin oppilaitos toimi pitkälti epävirallisena valmistavana kouluna Pietarin konservatoriolle.⁵⁰ Vaikka konservatorion päättötutkinto edellytti venäjän kielen koetta, voitiin opetusta tarjota myös esimerkiksi saksan kielellä, joka oli sekä monelle suomalaiselle opiskelijalle että erityisesti Viron baltiansaksalaisille saavutettavampi.⁵¹ Myös Suomessa toimi useita Pietarissa opiskelleita ja venäläisiä soitonopettajia, mutta

47 Näistä oppilaitoksista ks. Dahlström 1982; Björkstrand 1999; Kuha 2017.

48 Alice Segal oli Pietarista syntyisin ja sikäläisen konservatorion kasvatti. Hän perusti koulunsa jatkoksi Emilie Meyerin yksityiselle musiikkikoululle, joka jouduttiin talousvaikeuksien vuoksi sulkemaan. Segal sekä monet hänen kasvattinsa ja kollegansa siirtyivät sittemmin vuonna 1919 perustetun Tallinnan konservatorion opettajakuntaan. Myös Segalin sisar Clara ja hänen äitinsä Eugenie opettivat Tallinnassa yksityisesti pianonsoittoa. Ks. Lippus 1997, 19–22; Koivisto-Kaasik 2026 (tulossa).

49 Leontjeffistä ks. Koivisto-Kaasik 2022, 191–193 sekä Annikka Konttori-Gustafssonin ja Matti Huttusen artikkeli tässä teoksessa.

50 Virolaisista Pietarin konservatoriossa opiskelleista muusikoista ks. Lippus 1997 ohella Talve ym. 2004, 489; Pullat 2004, 411–424 (liite 10).

51 Esim. Kajanus-Blenner 1958, 463–464.

erityisesti hallinnollisestikin emämaahan kiinnitettyt Baltian kuvernementit tarjosivat työpaikkoja konservatoriosta valmistuneille venäläisille pianisteille, kuten esimerkiksi säveltäjä-pianisti E. Zaitsevalle ja Maria Knauf-Kaminskajalle.⁵² Toisaalta Suomen ja Viron virkamies- ja upseerisukuihin kuuluvat naiset saattoivat viedä pianonsoitonopettajan elinkeinonsa mukanaan keisarikunnan eri osiin perheen asemapaikan mukana. Näin toimi esimerkiksi Vladivostokista Helsinkiin muuttanut Valentina Nordmann.⁵³

Erityisesti ensimmäisen maailmansodan sekasortoisina vuosina Helsingin musiikkiopisto veti puoleensa korkeatasoisia virolaisia ja baltiansaksalaisia pianopedagogeja, joiden ansaintamahdollisuudet Tallinnassa tai nälänhädästä sekä poliittisista levottomuuksista kärsivässä Pietarissa olivat kaventuneet.⁵⁴ Musiikkiopisto saattoi olla tärkeä kontakti myös sellaisille yksityisille pianonsoitonopettajille, joilla ei ollut varsinaista työsuhdetta opistoon: esimerkiksi virolainen pianisti Maria Daugull (s. Wiegand, 1873–1924) järjesti opiston rehtorin Erkki Melartinin avustuksella Tallinnasta mukanaan tuomansa flyygelin vuokralle uudessa

52 Zaitsevasta ks. esim. ^{***}, *Ревельские известия* 30.10.1893; hän mainosti piano- ja teorialuntejaan saman lehden numeroissa 9.1.1893, 18.8.1893 ja 14.1.1894. Knauf-Kaminskajasta ks. Koivisto-Kaasik 2022, 189–191. Zaitsevan myöhemmistä vaiheista ei toistaiseksi ole löytynyt tietoa; Knauf-Kaminskaja puolestaan kiersi Venäjän keisarikuntaa 1900-luvun alussa oopperaseurueensa kera ja päätyi lopulta Siperiaan Blagoveštšenskin kaupunkiin musiikkikoulun johtajaksi. Pietarissa opiskelleista pianonpedagoginiaisista ks. myös Koivisto-Kaasik 2025b.

53 Valentina Mihailovna Nordmannista (s. Barševitš, s. 1882) ks. Pietarin konservatorion arkistoluettelo (f. 361), Pietarin kaupungin historiallinen keskusarkisto sekä ilmoitukset *Финляндская газета* -lehdessä 7.2.1909, 9.2.1909, 16.9.1909, 3.9.1910, 11.9.1910, 16.9.1910, 24.9.1910, 25.9.1910, 27.9.1910, 29.9.1910, 1.10.1910, 2.10.1910, 4.10.1910, 9.9.1911, 21.9.1912, 2.10.1913 ja 5.10.1913. Nordmannin aviomies Anton oli laivastoupseeri, joka oli palvellut Venäjän-Japanin-sodassa ja sen jälkeen joitakin vuosia Vladivostokissa, sittemmin Mustanmeren laivastossa ja Helsingissä; ks. Nordmann 1910, 22.

54 Suomessa opettivat 1910- ja 1920-lukujen taitteessa muiden muassa pianopedagogit Sigrid von Hörschelmann-Antropoff, Adelaide Hippus ja Artur Lemba; ks. Dahlström 1982, 334–335; Lensin 1986; Koivisto-Kaasik & Välimäki 2025 (artikkelikäsitkirjoitus).

kotikaupungissaan.⁵⁵ Myös Helsingissä toimineessa venäjänkielisessä Marian tyttökimnaasissa opiskeli useita baltialaistaustaisia naisia, joista jotkut myöhemmin ansaitsivat elantonsa pianonsoitonopettajina. Näitä olivat esimerkiksi pianopedagogit Elfriede Köressaar (Ahlbom, s. 1906) sekä Nina (Linda Irene) Murrik-Polonski (1897–1947), joka muistettaneen paremmin kirjailija-poliitikko Hella Wuolijoen sisarena.⁵⁶

Kieli-, koulutus- ja luokkataustaan kietoutuvat myös ilmoituksista tihkuvat tiedonmuruset opettajien osoitteista. Opetusta saatettiin antaa sekä omassa kodissa, jolloin pianon vuokraus tai omistaminen oli välttämättömyys, tai mahdollisesti myös oppilaiden kodeissa.⁵⁷ Yleensä nimellään mainostavan opettajan ilmoituksessa mainittiin, mistä hän oli tavoitettavissa, eli tyypillisimmin kotiosoite. Henkikirjojen ja osoitekortistojen avulla nämä tiedot on mahdollista varmentaa ja tarkentaa, jolloin osoitteet on mahdollista sijoitella kaupunkimaantieteelliselle kartalle havainnollistamaan, millaisissa kaupunginosissa ja jopa perhekunnissa opettajat asuivat. Myös osoitteiden vaihtuvuudesta ja pysyvyydestä voi saada vihiä yksilön varallisuustasosta ja toimeentulon vakaudesta: vaihteluväli ulottuu kymmeniä vuosia samassa huoneistossa kotonaan opettaneista pedagogeista niihin, jotka vaihtoivat vuokra-asuntoa tai jopa kaupunkia lähes vuosittain. Jotkut vakiintuneemmat pianopeda-

55 Maria Daugullin kirjeet Erkki Melartinille 9.8.1921, 13.8.1921, 19.8.1921 ja 6.5.1923, Coll. 530.3, Erkki Melartinin arkisto, Kansalliskirjasto. Tehtailijan tytär Maria Daugull oli valmistunut Pietarin konservatoriosta Karl van Arkin maineikkaalta pianoluokalta ja asunut ennen Helsingin-vuosiaan muun muassa Astrahanissa. Helsingissä Daugull opetti vuosina 1921–1923 yksityisesti vuokrahuoneistossaan osoitteessa Itäinen Kaivopuisto 7 B 2. Ks. myös Ilmoitukset, *Hufvudstadsbladet* 23.7.1920 ja 24.8.1924; Ilmoitukset (Maria Daugull), *Hufvudstadsbladet* 7.9.1921, 29.8.1922, 1.9.1923; Verlobte, Aufgebotene und Getraute im Jahr 1898, s. 143, Tallinna Oleviste kogudus, Kirikuraamatud, Rahvusrhiiv.

56 Halén 2022, 36, 42. Elfriede Köressaar oli suomenruotsalais-virolaisen näyttelijä, kirjailija ja yhteiskuntavaikuttaja Jutta Zilliacuksen (s. 1925) varhainen pianonsoitonopettaja; ks. Zilliacus 1989, 173–174.

57 Esim. Ilmoitukset (Olivia Norring), *Hufvudstadsbladet* 9.1.1867. Tallinnan Olevisten seurakunta järjesti vuonna 1911 parikin keräystä instrumentin hankkimiseksi erälle vähävaraiselle pianonsoitonopettajalle; ks. Eingesandt, *Revaler Zeitung* 22.3.1911.

gogit, kuten esimerkiksi tunnettu helsinkiläinen Emilia Josefina (Lilli) Pipping, ottivat ilmoitusten perusteella välittääkseen sekä asuntoja että töitä nuoremmille Helsinkiin muuttaneille kollegoilleen.⁵⁸

Kaiken kaikkiaan voi todeta, että sanomalehti-ilmoituksista koostuvasta perusaineistosta on niiden yhteismitattomuudesta ja lähdekriittisistä haasteista huolimatta mahdollista lypsää yllättävän laajalti tietoja yksityisten pianopedagogien toiminnasta. Tällaisen kokonaiskuvan luominen on tärkeää, sillä täydentävät, kohdehenkilöiden omaehtoisesti tuottamat ja julkisissa arkistoissa säilyneet dokumentit kuten kirjeet ja päiväkirjat heijastelevat yleensä ylempien yhteiskuntaluokkien ja niihin kuuluvien kieliryhmien, kuten baltiansaksalaisten, venäjän- ja ruotsinkielisen aateliston sekä ylipäättään urbaanin sivistyneistön todellisuutta. Myös uskonnollis-kulttuuriset vähemmistöryhmät, kuten juutalaiset, taatarit ja romanit, jäävät tällöin helposti pimentoon. Nähdäkseni tämä luokka- ja kulttuuritaustojen moninaisuus on syytä huomioida myös tapaustutkimusten valinnassa siitä huolimatta, että suurin osa helsinkiläisistä ja tallinnalaisista pianopedagogeista kuului vähintäänkin keskiluokkaan ja opetti valtakielillä.

Kaksi soitonopettajaa, kaksi kaupunkia: Berta Isatschik ja Amina Syrtlanova

Berta Isatschikin ja Amina Syrtlanovan elämäntarinoista sekä urapoluista on poimittavissa niin tyypillisiä kuin epätyypillisiä piirteitä Helsingissä ja Tallinnassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toimineiden pianonsoitonopettajien keskuudessa. Niistä löytyy sekä keskinäisiä yhtäläisyyksiä – kuuluivathan Isatschik ja Syrtlanova osapuilleen samaan sukupolveen – että eroavaisuuksia. Kohdekaupungeista Isatschik opetti pitkiä aikoja Tallinnassa, Syrtlanova taas joitakin vuosia Helsingissä. Molempien ura oli kuitenkin kansainvälinen, ja siihen vaikuttivat oleellisesti uskonnollinen vähemmistötausta ja maailmanpoliittiset käänteet, etenkin Venäjän vuoden 1917 vallankumous sekä toinen maailmansota.

58 Ks. esim. Ilmoitukset, *Helsingfors Dagblad* 31.8.187 ja *Hufvudstadsbladet* 28.3.1882; Dödsfall, *Hufvudstadsbladet* 24.1.1918. Lilli Pipping (1834–1918) oli opiskellut Dresdenissä ja antoi Helsingissä vuosikymmeniä pianotunteja kotonaan osoitteessa Vladimirinkatu 4.

Sekä Isatschikin että Syrtlanovan perhetausta oli aikakauden yksityiselle pianopedagogille tavanomainen: he kuuluivat urbaaniin siivistyneistöön ja ylempään keskiluokkaan. Syrtlanova oli syntyisin korkea-arvoisesta tataariperheestä Ufasta: hänen äitinsä oli Magiparvaz Sheikh-Ali (s. Alkina) ja isänsä kenraalimajuri Mahmud Sheikh-Ali.⁵⁹ Kun Syrtlanova sittemmin avioitui vaikutusvaltaisen liberaalin poliitikon ja asianajajan Galiaskar Syrtlanovin kanssa, pariskunta asettui keisarikunnan pääkaupunkiin Pietariin.⁶⁰ Syrtlanovan musiikkiopinnoista on säilynyt valitettavan vähän luotettavaa tietoa, mutta todennäköistä on, että hän sai musiikillisen peruskoulutuksensa yksityisesti tai jossakin Venäjän keisarikunnan eliitin tytöille tarkoitettussa oppilaitoksessa, joissa musiikki kuului keskeisiin oppiaineisiin.⁶¹ Syrtlanovan yhteiskuntaluokan naisilta odotettiin perhe- ja kotivelvollisuuksien ohella hyväntekeväisyystyötä, ja tähän hän innokkaasti ottikin osaa muun muassa Pietarin islamilaisen hyväntekeväisyssyhdistyksen johtajana sekä sairaanhoitajana ensimmäisen maailmansodan aikaan (ks. kuva 1).⁶²

Berta (Bune-Berta) Isatschik puolestaan oli syntyperäinen tallinnalainen ja kuului kaupungin juutalaisyhteisöön.⁶³ Hänen isänsä, Tarton yliopistosta gynekologiksi vuonna 1889 valmistunut Simeon (Semjon) Isatschik teki elämänuransa Tallinnassa lääkärinä ja osallistui Viron vapaussotaan suojeluskuntajoukoissa;⁶⁴ äiti Rosa Gutman puolestaan oli kotoisin Tsarskoje Selosta Pietarin läheltä.⁶⁵ Myös Isatschikin opinto-

59 Ks. esim. Neffjajeva 2016; Sheikh-Ali 2018. Ensi käden lähteitä kuten Syrtlanovan syntymätodistusta on tutkimusajankohtana ollut mahdotonta jäljittää, sillä pääsyä Venäjälle arkistoaineistojen äärelle ei ole. Suomessa Syrtlanova tunnettiin myös nimellä Emine Sartlan; ks. Ståhlberg 2022, 54; Leitzinger 2006, 172; Elmgren 2021, 81.

60 Esim. Ståhlberg 2022, 54.

61 Sheikh-Ali 2018.

62 Davletshina 2009, 106.

63 Eesti Juutide andmebaas, Eesti Juutide Arhiiv, verkkotietokanta.

64 Haitov & Rybak 2018. Isatschik mainosti joissakin ilmoituksissaan hoitavansa yksityisellä klinikallaan potilaita näiden varallisuuteen suhteutettua maksua vastaan ja varattomia ilmaiseksi (esim. Dr. Isatschik, *Postimees* 19.3.1893). Hän toimi myös Punaisen Ristin sairaalassa (esim. Punaseristi haigemajas, *Päevaleht* 25.11.1910).

65 Eesti Juutide andmebaas, Eesti Juutide Arhiiv, verkkotietokanta.

polku edusti monessa mielessä tyyppilistä tallinnalaista mallia: hän opiskeli ensin paikkakunnan kenties tunnetuimman pianopedagogin Alice Segalin johdolla ja päätyi tämän jälkeen Pietarin konservatorioon kuuluisan pianistin Anna Jesipovan (1851–1914) luokalle.⁶⁶ Kotikaupungissaan Berta Isatschik tunnettiin jo teinikäisenä ”lapsitähtenä” ja orkesterisolistina, jonka juoksutustekniikkaa yleisö pääsi ihailemaan muun muassa Beethovenin c-molli- ja Mendelssohnin g-mollikonsertoissa.⁶⁷ Pietarissa opiskellessaan Isatschik esiintyi myös vähävaraisten virolaisten ylioppilaiden hyväksi järjestetyissä vuosittaisissa loppiaisiltoissa.⁶⁸ Opintojensa jälkeen Isatschik palasi Tallinnaan luomaan pedagogin uraa ja sai ensimmäisen työpaikkansa Segalin musiikkikoulusta vuonna 1909.⁶⁹ Siitä hän kuitenkin syystä tai toisesta luopui jo seuraavan lukuvuoden alussa jatkaen toimintaansa yksityisesti.⁷⁰

Kuva 1. Amina Syrlanova ensimmäisen maailmansodan aikaan sairaanhoitajan puvussa. *Novoje Vremja* 25.6./8.7.1916 (no 14476), s. 10. Slavica, Kansalliskirjasto.

- 66 Ks. esim. Ein sehr interessantes Konzert, *Revaler Zeitung* 11.4.1906; Ueber das Auftreten einer Revalenserin in einem Dorpater Konzert, *Revaler Zeitung* 18.11.1909. Ilmeisesti Isatschik opiskeli Segalin johdolla nimenomaan Emilie Meyerin johtamassa musiikkikoulussa (Am Donnerstag, *Revaler Zeitung* 4.1.1901).
- 67 Esim. Wie bereits bekannt, *Revaler Zeitung* 17.4.1906; G. W.: Kirschfeld-Konzerte VI., *Revaler Zeitung* 26.5.1907.
- 68 Esim. A. A.: Tallinnast pärit olevad St. Peterburi üliõpilased, *Postimees* 3.1.1901; Wie schon bekannt gemacht worden ist, *Revaler Zeitung* 3.1.1900. Loppiaisillat ja -tanssiaiset vähävaraisten säätyläistön hyväksi olivat yleisiä myös 1800-luvun Suomen kaupungeissa.
- 69 An der Musikschule des Frl. A. Segal und des Herrn H. Stuckey, *Revaler Zeitung* 25.8.1910; Musikschule, *Revaler Zeitung* 20.8.1909.
- 70 An der Musikschule des Frl. A. Segal und des Herrn H. Stuckey, *Revaler Zeitung* 25.8.1910.

Amina Syrtlanova sen sijaan päätyi Helsinkiin vasta ensimmäisen maailmansodan ja sitä seuranneiden sisällissotien myllerryksessä. Epävakaat sota-, pula- ja vallankumousvuodet ajoivat pietarilaista sivistyneistöä ja muusikoita muun muassa Suomeen, jonne leskeksi jäänyt Syrtlanovakin viimeistään syksyllä 1921 väliaikaisesti asettui.⁷¹ Samankaltaista reittiä kulkivat esimerkiksi baltiansaksalaiset pianopedagogit Sigrid von Hörschelmann-Antropoff sekä Adelheid Hippius, jotka molemmat lähtivät sotavuosina Pietarista toimeentulon perässä Helsinkiin.⁷² Toisin kuin Hippiukselle ja Hörschelmann-Antropoffille, Syrtlanovalle soitonopetus ei kuitenkaan vaikuta olleen ainakaan pääasiallinen toimeentulon lähde ennen Suomeen saapumista. Helsingissä hänen tiedetään kuitenkin opettaneen pianonsoittoa yksityisesti ainakin vuodesta 1924 säännöllisesti ja kuuluneen myös Suomen Muusikeriliittoon (nyk. Suomen Muusikkojen Liitto).⁷³ Lisäksi Syrtlanova mainosti jo vuonna 1923 useiden kollegojensa tapaan ottavansa vastaan erilaisia säästystehtäviä illanvietoissa tai tansseissa.⁷⁴ Tällainen muusikon am-

71 Ks. esim. Luettelo venäläisten oleskelulupa-anomuksista 1925–1926 (Baa:10) ja Venäläisten oleskelulupa-anomukset ja matkapassit 1920–1922 (Bad:4), Helsingin Poliisilaitoksen passiviraston I arkisto, Kansallisarkisto. Amina Syrtlanovan oleskelulupa-anomuksia löytyy näistä viranomaisasiakirjoista vuosilta 1921–26. Vuodet täsmäävät niiden tietojen kanssa, joita Syrtlanovasta sanomalehtiaineistosta löytyy. Todennäköistä siis on, että Syrtlanova muutti Suomesta pois vuoden 1926 lopulla tai vuoden 1927 alussa.

72 Adelheid Hippius opetti Helsingin musiikkiopistossa vuosina 1919–22, Hörschelmann-Antropoff puolestaan yksityisesti Helsingissä vuosina 1917–18 asuen upseeriveljensä Arminin taloudessa. Ks. Adelheid Hippiuksen luokkaluettelot 1919–22, Taideyliopiston Sibelius-Akatemian arkisto; Dahlström 1982, 327; *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter* 1917–1918.

73 Liiton jäseneksi Syrtlanova hyväksyttiin toukokuussa 1925, ja hänet erotettiin vuonna 1927 maksamattomien jäsenmaksujen vuoksi. Oletettavasti Syrtlanova oli tässä vaiheessa jo muuttanut tai muuttamassa Pariisiin, joskin hänen nimensä löytyy vielä Helsingin kaupungin osoitekalenteriestä (*Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter*) vuodelta 1928. Tiedot perustuvat *Musiikkilehti*-lehden vuosikertojen systemaattiseen läpikäyntiin. Lehdessä Syrtlanovan nimi on usein kirjoitettu väärin (esim. etunimi muodossa ”Anima”, sukunimi muodossa ”Systlanoff”). Hänen osoitteensa Helsingissä sijaitti Kaivopuiston Armfeltintie 2 A:ssa.

74 Ilmoitukset, *Hufvudstadsbladet* 14.10.1923.

mattikuva ei ollut varakkaiden pietarilaisten emigranttien keskuudessa sinänsä epätyypillistä: maastamuutto ja varallisuuden romahtaminen saivat monet, erityisesti naiset, etsimään toimeentuloa perinteisistä keski- ja yläluokkien naisten kunniallisina pidetyistä ammateista kuten soiton- ja kieltenopetuksesta.⁷⁵

Huomionarvoista on, että Amina Syrtlanova esiintyi varsin pian Helsinkiin saavuttuaan eli marraskuussa 1921 Suomen teosofisen seuran tilaisuudessa pianistina.⁷⁶ Kuten muun muassa Susanna Välimäen ja Juha Torvisen tutkimukset ovat osoittaneet, esoteeriset liikkeet tarjosivat 1900-luvun alun muusikko- ja säveltäjänaisille valtakulttuurista ja -kirkkoa vapaamman tilaa toteuttaa ammatillista luovuuttaan: esimerkiksi Ida Mobergin (1859–1947) sävellyksiä kuultiin useissa teosofisissa tilaisuuksissa Helsingissä, Julia Lvovan (Vaksel) teoksia puolestaan Venäjän teosofisen seuran vuosikokouskonsertissa vuonna 1913.⁷⁷ Teosofiipiirin musiikilliset yhteydet Pietariin olivat niin ikään avoimet, ja helsinkiläisyleisökin pääsi jo vuonna 1912 tutustumaan pietarilaisen viulistin ja säveltäjä-teosofi Aleksandra Unkovskajan sävellyksiin tämän pitämällä luennoilla taiteidenvälisyydestä ja synestesiasta.⁷⁸ Vaikuttaisi siis todennäköiseltä, että Amina Syrtlanova olisi jo Pietarin-vuosinaan vähintään-

75 Havainto perustuu *Musiikkilehden* 1920- ja 1930-luvun vuosikerroista koottuun tietoon Suomen Muusikeriliiton naispuolisista jäsenistä.

76 Ks. esim. Ilmoitukset, *Suomen Sosialidemokraatti* 16.11.1921.

77 Välimäki & Torvinen 2021; Onnistunut illanvietto, *Tietäjä* 12/1913; Julia Fjodorovna Lvova (myöh. Vaksel, 1873–1950) oli pietarilainen pianisti-säveltäjä; ks. Vaksel 2012. Esoteriasta kiinnostuneista pianistinaisista ks. myös Koivisto-Kaasik 2025a.

78 Venäjän ylisihteeri, *Tietäjä* 2/1912; Venäjän T.S:n ylisihteeri, *Tietäjä* 4/1912; Venäläinen vierailu, *Tietäjä* 5/1912; Venäläisiä teosofejia Helsingissä, *Uusi Suometar* 4.5.1912. Kalugalaissyntyinen Aleksandra Vasiljevna Unkovskaja (s. Zaharina) oli opiskellut viulunsoittoa Leopold Auerin johdolla Pietarin konservatoriolla ja kuului oppilaitoksen varhaisiin tähtiin; ks. Pietarin konservatorion vuosikertomukset 1861–1881, Pietarin konservatorion arkisto, Pietarin kaupungin valtiollinen historiallinen keskusarkisto. Unkovskaja kehitti 1910-luvulla muun muassa Vasili Kandinskin taidefilosofiseen ajatteluun merkittävästi vaikuttaneen synesteettisen taidekasvatuksen metodin; ks. Unkovskaja 1917; En ny färg-ljud-metod vid undervisningen i musik, *Tidskrift för folkskolan* 19/1918; Teosofkongressen i Stockholm, *Hufvudstadsbladet* 22.6.1913; Hahl-Koch 1997, 73–74.

kin tutustunut teosofiaan. Joka tapauksessa Syrtlanova liittyi 1920-luvulla kansainvälisen Le Droit Humain -yhteisvapaamuurariloosin jäseneksi ja johti sen venäläistä loosia Helsingissä.⁷⁹ Myöhemmin hän oli mukana perustamassa järjestön venäjänkielistä alaloosia Auroraa Pariisissa vuonna 1927 muun muassa kirjailija ja kulttuurivaikuttaja Jevdokija Nagorskan kanssa. Syrtlanova toimi myöhemmin myös tämän Pariisin-loosin johtotehtävissä.⁸⁰

Suomen-vuosinaan Amina Syrtlanova piti myös esitelmiä Helsingissä Teosofisen seuran sekä Suomalaisen naisliiton tilaisuuksissa.⁸¹ Näiden esitelmien aiheet eivät käsitelleet niinkään musiikkia tai taide-elämää, vaan ne viestivät hänen aktiivisuudestaan naisasialiikkeen sekä tataarikulttuurin edistämiseksi. Erityistä kiinnostusta suomalaisessa lehdistössä herätti Syrtlanovan alkuvuodesta 1922 pitämä esitelmä naisten asemasta ja islamin uskosta. Siinä Syrtlanova pyrki oikomaan aikalaistensa orientalistisia sekä rasistisia stereotyppejä ja harhakäsityksiä muslimi- ja tataarinaisten omasta toimijuudesta:

Amina Hanum⁸² tahtoi ensinnäkin puhdistaa islamilaisen suuren profeetan maineen meidän länsimaalaisten epäluulosta, että hän pääasiassa olisi syypää muhamettilaisten naisten orjuuttamiseen m. m. hunnuttamisen kautta. Muhamedilla oli päinvastoin suuret ansiot naisten aseman kohottamiseksi. – – Moniavioisuutta Muhamed ei puolustanut, päinvastoin hän on koettanut sitä ehkäistä, eikä naisten hunnuttaminenkaan ole hänen keksintöään. Se ei ole uskonnollinen määräys ensinkään, vaan

79 Suomen teosofinen seura: Suomen teosofisen seuran XVIII vuosikokous (1925), Ionowa-säätiön kokoelma, Lahti.

80 Aurora-loosi perustettiin huhtikuussa 1927. Nefjajeva 2016; T. G...: La vie maçonnique mixte à Paris. Une loge russe, *Bulletin trimestriel de la maçonnerie mixte en France et à l'étranger* 1/1937, 5–11.

81 Kalevala-looshi, *Teosofi* 1/1922; Muhamettilainen nainen, *Ilkka* 24.2.1922.

82 Amina Syrtlanovasta käytettiin toisinaan suomalaisissa lehdissä nimeä ”Amina Hanum” tai ”Amina Hanum Syrtlanova”. Hanum-sana viittaa naisen sosiaaliseen statukseen ja siviilisäätyn, kuten myös joissakin näistä lehtiutuista tuotiin ilmi. Kiitos Ainur Elmgrenille asiaa koskevista tiedoista.

tapa, jonka arabialaiset omaksuivat persialaisilta, jotka vuorostaan, puhujan sanojen mukaan, olivat ottaneet sen – kreikkalaisilta.⁸³

Naisten aseman edistäminen oman kulttuurin ja uskonnon piirissä olikin Syrtlanovalle ollut sydämen asia jo ennen Suomeen muuttoa. Tataari-naisten varhaista feminististä aktivismia tutkineiden Miljausha Gibadullinan ja Dinara Kusanovan mukaan Syrtlanova oli esimerkiksi mukana perustamassa synnyinkaupunkiinsa Ufaan madrasa-koulua.⁸⁴ Suomessa Syrtlanova osallistui kaikesta päätellen aktiivisesti tataariyhteisön elämään, sillä hän oli mukana laatimassa Suomen Islam-seurakunnan sääntöjä, jotka hyväksyttiin rekisteröitäviksi vuonna 1925.⁸⁵ Sabira Ståhlbergin mukaan Syrtlanova kuitenkin erosi Suomen Islam-seurakunnasta sittemmin: tarkempaa tietoa siitä, oliko syynä Ranskaan muutto vai jokin muu seikka, ei kuitenkaan ole toistaiseksi löytynyt.⁸⁶ Tietävästi myös hänen myöhempi toimintansa Pariisissa keskittyi pikemmin teosofian ja laajemmin Venäjältä saapuneen emigranttiyhteisön piiriin. Syrtlanova, kuten moni muukin edistyksellisiä ja liberaaleja aatteita suosiva naisasianainen, oli myös kasvissyöjä, mikä oli tuon ajan helsinkiläisessä tataariyhteisössä poikkeuksellista.⁸⁷

Siinä missä Amina Syrtlanova harjoitti useiden yläluokkaisten muusikkonaisten tapaan urallaan monenlaista yhteiskunnallista aktiivisuutta, Berta Isatschik keskittyi nimenomaan ammattimaisen pianopedagogin sekä esiintyvän taiteilijan uraan. Isatschikin konservatoriokoulutus- ja lapsitähtitaustaa ajatellen tämä ei tietysti ole ihme. Ensimmäisen maailmansodan levottomia vuosia lukuun ottamatta Isatschik vaikuttaa tehneen pääasiallisen uransa Tallinnassa yksityisenä pedagogina 1910-luvun alusta lähtien.⁸⁸ Yksityisopettajan uralle päätyi myös hänen nuorempi

83 Muhamettalainen nainen, *Ilkka* 24.2.1922. Jutusta käy ilmi, että Syrtlanova oli matkustellut hiljattain Brysselissä ja ollut ainakin aikeissa vierailla Istanbulissa.

84 Gibadullina & Kusanova 2022, 18.

85 Leitzinger 2006, 172; Leitzinger 1996, 162; Elmgren 2021, 81.

86 Ståhlberg 2022, 55. Tieto perustuu Islam-seurakunnan jäsenen Hamsä Kayen nukan muisteluihin: hän ajoittaa seurakunnasta eroamisen 1930-luvulle.

87 Ståhlberg 2022, 54–55.

88 Isatschikin pianotunti-ilmoituksia löytyy tallinnalaisista lehdistä ainakin rajuvoisilta 1910–1927 hankkeessa kerättyjen tietojen sekä hakusanojen ”Isat-

Kuva 2. Berta Isatschik passikuvassa vuonna 1937. Politseitalitus, Rahvusarhiiv (ERA.1.2.597.43.1).

sisarensa Anna, joka oli valmistunut Kroonun tyttölukiosta (*Kroonu tütarlaste gümnaasium*) ja antoi yksityistä ranskan kielen puheopetusta.⁸⁹ Pianotuntejaan Berta Isatschik mainosti peräti kolmella eri kielellä: venäjäksi, saksaksi ja viroksi.⁹⁰

Isatschik ei tietävästi mennyt naimisiin, vaan asui yhdessä nuorempien sisartensa ja ikääntyvien vanhempiensa kanssa näiden kuolemaan saakka.⁹¹ Vuonna 1933 hän sisarineen ajautui taloudellisiin vaikeuksiin, ja perheen pitkäaikainen kotitalo Väike-Tartu maanteen varrella Tallinnan läntisellä esikau-punkialueella pakkohuutokaupattiin.⁹² Berta Isatschikin elämänpiiri

ei kuitenkaan rajoittunut synnyinkaupunkiin, vaan perhe teki 1920-luvun alussa matkoja sekä Saksaan että Venäjän suuntaan Hatsinaan, mahdollisesti äidin sukulaisia tapaamaan.⁹³ Vielä kesinä 1938 ja 1939 Berta

schik”, ”Isatschik”, ”Изачикъ” ja ”Изачик” perusteella.

89 Kroonu tütarlaste gümnaasiumis, *Päevaleht* 5.6.1910; Ilmoitukset, *Päevaleht* 19.8.1910. Tallinnan osoitetoimiston tietokannassa (Aadresslehed 1909–1929, Rahvusarhiiv) säilyneissä dokumenteissa yhdellekään sisarista ei ole merkitty ammattia; tämä ei tosin ole epätavallista keski- ja yläluokkaisten naisten kohdalla. Anna Isatschik avioitui vuonna 1925 budapestilaisen insinöörin Arnold Fichmannin kanssa, mutta pariskunta erosi sittemmin; ks. Ilmoitukset, *Revaler Bote* 14.6.1925; Anna Isatschikin ulkomaanpassi (ERA 1.3.1097), Politseitalitus / Välispasside toimikud, Rahvusarhiiv.

90 Esim. Ilmoitukset, *Päevaleht* 19.8.1910; Ilmoitukset, *Ревельские известия* 16.8.1913; Ilmoitukset, *Revaler Bote* 17.1.1920.

91 Esim. Aadresslehed 1909–1929-tietokanta, Rahvusarhiiv.

92 Rebis maha oksjonikuulutused, *Päevaleht* 17.6.1933; Kinnisvarade oksjonid juuli kuus, *Pealinn Teataja* 22.7.1933. Isatschikit asuivat Väike Tartu maanteen numerossa 29.

93 Aadresslehed 1909–1929-tietokanta, Rahvusarhiiv.

Isatschikin tiedetään matkustelleen sisarensa Annan kanssa Ranskassa sekä Belgiassa turistiviisumilla.⁹⁴

Amina Syrtlanova sen sijaan ei lopulta asettunut sotienväliseksi ajaksi Helsinkiin, vaan muutti 1920-luvun lopulla Pariisiin. Tällaiset reitit Baltian ja Suomen kautta läntiseen Eurooppaan olivat 1920-luvun alussa tyypillisiä, kuten Venäjältä saapuneiden niin sanottujen valkoe-migranttien vaiheita tutkineet Irina Belobrovtsseva ja Aurika Meimre ovat osoittaneet.⁹⁵ Berliinin ja Pariisin kaltaiset suurkaupungit – etenkin Pariisi – tarjosivat Venäjältä paenneille suurempia omia yhteisöjä ja laajemmat työmarkkinat kuin Helsinki tai Tallinna. Suomessa ulkomaalais-taustaisiin muusikoihin suhtauduttiin lisäksi sotienvälisenä aikana hyvinkin karsaasti ja muukalaisvihamielisesti, sillä heidän pelättiin vievän työpaikat ”kotimaisilta” kollegoiltaan.⁹⁶ Ei siis ole ihme, että Syrtlanova-kin muutti lopulta Helsingistä pois. Pariisissa Syrtlanovan jäljet kuitenkin katoavat toisen maailmansodan aikaan. Vielä vuonna 1941 Syrtlanova asui Pariisin länsipuolella Bry-sur-Marnessa sosiaali- ja terveysalalla työskennelleiden naisten yksityisessä lepokodissa (*Maison de Repos Lépolod-Bellan*) ja johti Ranskan teosofisen seuran paikallisosaston hyväntekeväisyysjärjestöä.⁹⁷ Muita tietoja Syrtlanovan myöhemmistä vaiheistaan tai musiikkiuransa jatkosta ei ole toistaiseksi löytynyt, eikä hänestä ole tietoja Bry-sur-Marnen viranomaisten laatimissa kuolinrekistereissä ainakaan kymmeneen vuoteen sen jälkeen, kun tiedot tyrehtyivät.⁹⁸ On todennäköistä, että natsit murhasivat Syrtlanovan toisen maailmansodan aikana: hänen nimensä löytyy ranskalaisten vapaamuurareiden listasta Pariisin natsimiehityksen ajalta.⁹⁹

Isatschikista sen sijaan tiedetään enemmän. Koska Isatschik oli juutalainen, hän läheisineen joutui hengenvaaraan toisen maailmansodan ja

94 Berta Isatschikin ja Anna Isatschikin ulkomaanpassit (ERA 1.3.1097 & ERA 1.3.1098), Politseitalitus / Välisspasside toimikud, Rahvusarhiiv.

95 Belobrovtsseva & Meimre 2015, 34–35. Ks. myös esim. Shenshin 2008.

96 Ks. esim. Mäkelä 2020; Jalkanen 1989, 198–206.

97 Décrets, arrêtés et circulaires, *Journal officiel de la République française* 5.10.1941.

98 Registres de décès 1940–1952 (Bry-sur-Marne), Archives municipales de Val-de-Marne. Ks. esim. Neffajeva 2016; Sheikh-Ali 2018.

99 Ks. myös Décrets, arrêtés et circulaires, *Journal officiel de la République française* 5.10.1941. Kiitos myös tästä tiedosta Ainur Elmgrenille.

erityisesti Viron natsimiehityksen aikana.¹⁰⁰ Berta Isatschik sekä hänen nuoremmat sisarensa Anna ja Sofia murhattiin syystalvella 1941–1942: tarkka kuolinaika ja -paikka tosin ovat hämärän peitossa.¹⁰¹ Samantyyppinen kohtalo oli monilla muillakin viron- ja baltianjuutalaisilla sekä juutalaissyntyisillä muusikoilla, joilla oli kaupungin musiikkielämässä keskeinen asema. Esimerkiksi Isatschikin vanhempi kollega, Tartossa, Tallinnassa ja Dresdenissä pitkän uran tehnyt juutalaistaustainen Hedvig Wulffius murhattiin Theresienstadtin ghetossa maaliskuussa 1945.¹⁰²

Isatschikiin ja Syrtilanovaan tai muihinkaan tutkimuksen kohteena oleviin pianonsoiton opettajiin ei tule suhtautua stereo- tai arkkityyppinä. Silti heidän uristaan ja elämäntarinoistaan on löydettävissä monia aineistossa tyypillisiä piirteitä. Ensinnäkin kummankaan ura tai elämä ei rajoittunut pelkästään yhteen kaupunkiin, vaan ulottui yli kulttuuri-, valtio- ja kielirajojen. Molemmat kuuluivat koulutettuun ja kielitaitoiseen kaupunkisivistyneistöön, ja heidän vaiheensa Pietarista Ranskaan saakka osoittavat sen, miten keinotekoisia ja yksinkertaistavaa pianonsoitonopettajien historian tarkasteleminen pelkästään Suomen ja Viron kahdenvälisenä kulttuurivaihtona tai Venäjän keisarikunnan sisäisenä ilmiönä olisi. Samalla heidän vaiheensa kertovat painokkaasti siitä, millainen vaikutus yhteiskunnallisilla ja poliittisilla murroksilla – ennen kaikkea maailmansodilla sekä Venäjän vallankumouksella ja sitä seuranneilla

100 Viron natsimiehityksestä tarkemmin ks. Zetterberg 2007, 640–656.

101 Eesti juutide andmebaas, Eesti Juutide Arhiiv, Eesti Juudi Muuseum. Kaikkien kolmen sisaren nimet löytyvät myös Yad Vashem -tietokannasta. Ainakin Berta Isatschik on ollut elossa vielä alkuvuodesta 1941, sillä hänet mainitaan neuvostomiehityksen aikaan *Eesti NSV Teataja* -lehden kokoamassa taiteilijaluettelossa (Lisa, *Eesti NSV Teataja* 7.2.1941).

102 Ks. Hedvig Wulffiuksen kuolintodistus (1945), Terezín Initiative Institute, Tšekin kansallisarkisto. Hedvig Wulffius oli syntynyt Nižni Novgorodissa Venäjällä baltiansaksalais-juutalaistaustaiseen sukuun, mutta toimi 1900-luvun alusta alkaen Tartossa – sekä ajoittain Pärnussa – konserttipianistina sekä pianonsoitonopettajana. 1920-luvulla hän siirtyi laulunopettajasisarensa Betsyn kanssa hankkimaan elantoa Tallinnasta sekä Dresdenistä, jossa sisarukset pitivät omaa musiikkikoulua. Ks. esim. Vorläufige Anzeige, *Pernausche Zeitung* 13.7.1907; Ilmoitukset, *Postimees* 29.9.1903; Ilmoitukset, *Revaler Bote* 24.5.1924; Ilmoitukset, *Sächsishe Volkszeitung* 6.9.1927; Personalbuch der Universitätskirche zu Dorpat (1903), s. 259, Kirikuraamatud, Rahvusarhiiv.

sisällissodilla – oli erityisesti vähemmistöihin kuuluneiden muusikoiden uramahdollisuuksiin ja maantieteellisiin vaikutusalueisiin.

Siinä missä Berta Isatschik oli pianistina konservatoriokoulutettu ammattilainen, joka tähtäsi määrätietoisesti juuri tälle alalle, Syrtlanovalle pianonsoiton opetus vaikuttaa olleen pikemminkin sivutoiminen elinkeino vallankumousvuosien jälkeen. Nämä kaksi urakaarta ovat molemmat aineistossa yleisesti esiintyviä vaihtoehtoja. Naimattomalla lääkärin tyttärellä oli luultavasti eri tavalla paineita elättää itsensä musiikilla kuin varakkaalla ja yläluokkaisemmalla virkamiehen vaimolla tai leskellä. Syrtlanovan toiminta naisasialiikkeessä, uskonnollis-teosofisissa yhteisöissä ja hyväntekeväisyysjärjestöissä, siis naisvaltaisilla musiikin ja politiikan ”vaihtoehtokulttuurin” kentillä, heijasteleekin hänen yhteiskuntaluokkansa ja ikäpolvensa säveltäjä- sekä muusikkonaisille tyypillistä ammatillista ja sosiaalipoliittista profilia.

Johtopäätökset

Millainen palapeli tästä sanomalehti-ilmoitusten ja yksittäisten soitonopettajien jäljittämisestä lopulta muodostuu? Jotta Isatschikin ja Syrtlanovan kaltaisten soitonopettajien elämänvaiheita on ylipäätään ollut mahdollista asettaa jonkinlaiseen professiohistorialliseen viitekehukseen, on ollut tarpeen luoda alasta kattavampi sekä nyansoidumpi perustutkimuksellinen ja rakenteellinen yleiskuva. Tähän on tarjoutunut reitti soitonopettajien sanomalehti-ilmoitusten makrotason tarkastelun avulla. Siitä huolimatta, että ilmoitusten tiedot ovat niukkoja eikä niistä ole mielekästä rakentaa arkkityyppimäistä kuvaa pianonsoitonopettajan profilista, ne antavat osviittaa alan mittakaavasta, toimeentulomahdollisuuksista sekä yleisistä käytänteistä: niistä puitteista, joissa naisoletetut pianonsoitonopettajat 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa toimivat.

Kokonaisaineisto osoittaa, etteivät Isatschikin ja Syrtlanovan urbaanit sivistyneistötaustat tai kansainvälinen liikkuvuus niin Itämeren alueella kuin laajemmin Euroopassa ja Venäjällä olleet poikkeuksellisia, vaan pikemminkin päinvastoin. Kuten moni heidän kollegansa, myös Isatschik ja Syrtlanova toimivat pääosin musiikkioppilaitosten ja konservatorioiden ulkopuolilla uriensa aikana. Syynä tähän on voinut olla

paitsi alan sisäinen kilpailu myös se, että naisten oli vaikea päästä esimerkiksi konservatorioiden parempipalkkaiseen opettajanvirkoihin lukuun ottamatta joitakin maailmantähtiä, kuten Isatschikia opettanutta Anna Jesipovaa. Samoin kuin säveltävät kanssasisarensa, myös pianonsoitonopettajat perustivat omia koulujaan ja pianoluokkia luoden näin itselleen vaihtoehtoisia toimintakenttiä musiikkialalla.¹⁰³ Tällaisten instituutioiden ulkopuolisten naisten ja vähemmistöjen verkostojen tarkastelun voisi feministisen näkökulman hahmottaa työkaluna, jonka avulla tarkastella kriittisesti niin ”kansallista katsetta” kuin imperialistisia tai Venäjä-keskeisiä historiannarratiiveja Suomenlahden alueen kulttuurihistoriassa.

Laajempi makrotason tarkastelu osoittaa, että monet pianonsoitonopettajanaiset toimivat lukuisilla kulttuurielämän eri osa-alueilla – esimerkiksi taideteollisuuden, kirjallisuuden tai kansalaisjärjestöjen piirissä – eivät ainoastaan muusikkoina. Havainnollinen esimerkki tästä on Amina Syrtlanovan ura teosofi- ja vapaamuurarijärjestöissä sekä hyväntekeväisyysorganisaatioissa. Toisaalta moni konservatoriokoulutettu pianopedagogi loi Berta Isatschikin tavoin uraa esiintyvänä taiteilijana sekä solistisesti että kamarimuusikkona. Nämä moninaiset ja keskenään limittyvät roolit olivat tyypillisiä myös 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisille säveltäjänaisille, kuten olemme Susanna Välimäen kanssa osoittaneet.¹⁰⁴ Sekä säveltäjät että pianonsoitonopettajat, kuten Syrtlanoff ja Isatschik, olivatkin tyypillisesti keski- ja yläluokkaisista kodeista, joilla oli sekä sosiaalisia että taloudellisia resursseja kouluttaa ja sivistää myös perheen tyttäriä.

Sekä Berta Isatschikin että Amina Syrtlanovan pitkälle 1900-luvun puolelle ulottuvat urakaaret kertovat havainnollisella tavalla yksityisen pianonsoitonopettajan ammattikuvan jatkuvuuksista. Toisaalta heidän kohtalonsa avaavat niitä yhteiskunnallisia esteitä ja reittejä, jotka patosivat ja kanavoivat muusikkonaisten luovuutta tutkittavana ajanjaksona. Vaikka yksityinen musiikinopettajuus oli naisille kunnialliseksi katsottu ansaintakeino, ei sekään tarjonnut automaattista tai varmaa toimeentu-

103 Ks. myös Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

104 Välimäki & Koivisto-Kaasik 2023.

loa. Isatschikin ja Syrtlanovan kohdalla korostuvat niin ikään luokka- ja kulttuuritaustan sekä elämäkatsomuksen merkitykset. Kummankin perheyhteisö ja varallisuus mahdollistivat kouluttautumisen musiikki-alalle, Isatschikin tapauksessa konservatorioon saakka. Syrtlanovan vaikutuspiiri keskittyi kuitenkin Helsingissä tataari- ja teosofiyhteisöihin, ja Isatschikin sekä mitä ilmeisimmin myös Syrtlanovan elämät katkesivat natsien kansanmurhiin. Merkille pantavaa on, että kumpikin näistä naisista päätyi opettamaan ensisijaisesti yksityisesti, ei konservatorion tai musiikkikorkeakoulun palkkalistoilla.

Paikallisista ja kielellisistä eroista huolimatta huomionarvoista on, että sanomalehti-ilmoitusten tiedot ja formaatti ovat suurin piirtein samankaltaiset sekä Tallinnan että Helsingin lehdissä. Jatkotutkimuksen kannalta erityisen mielenkiintoista olisikin tehdä vastaavanlaista kartoitusta muissa Itämeren alueen rannikkokaupungeissa, esimerkiksi Riassa ja Tukholmassa toimineista naispuolisista pianonsoitonopettajista. Vertailukohtana myös Pietarin kaltainen suurkaupunki olisi kiinnostava, joskaan tutkimuksen toteuttaminen sikäläisestä aineistosta ei vallitsevassa maailmanpoliittisessa tilanteessa ole realistista. Sikäli kuin Helsinkiin ja Tallinnaan viittaavaa aineistoa on tässä hankkeessa käyty läpi lavealla skaalalla, myös paikalliset erot esimerkiksi Helsingin ja kosmopoliittisen Viipurin tai Tallinnan ja yliopistokaupunki Tarton välillä voisivat tuottaa relevantteja näkökulmia aineiston tulkintaan. Ylipäättään pienempien tai ”perifeerisemmiksi” katsottujen, Venäjän keisarikuntaan hallinnollisesti kuuluneiden kaupunkien musiikkielämän lähitarkastelu voisi auttaa haastamaan metropoli-, valtakulttuuri- ja instituutiokeskeisiä kulttuurihistorian näkökulmia koillisen Euroopan tutkimuksessa.

Näkökentän ulkopuolelle jäävät silti tässäkin tarkastelussa ne pianonsoitonopettajat, jotka mainostivat toimintaansa anonyymisti tai toimivat kokonaan mediatietojen ulkopuolella. Toinen keskeinen ongelma on se, että Isatschikin ja Syrtlanovan kaltaiset henkilöt, joiden muistelmia tai kirjeitä ei juurikaan ole jäänyt julkisiin arkistokokoelmiin, hahmottuvat lähdemateriaalista pääosin viranomaisten tuottamien julkisten tietojen perusteella, kun taas heidän itseymmärryksensä ja omakuvansa jäävät tutkijalta piiloon. Tämä on ongelmallista erityisesti feministisen, naisten omaa toimijuutta korostavan musiikinhistorian sekä niin sano-

tun Itä-Euroopan uusien, dekolonisoivan tutkimusparadigmojen kan-
nalta. Tulevan tutkimuksen tehtäväksi voisikin ajatella ennen kaikkea
sen, miten palapelin raameja voisi näihin suuntiin leventää.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Julkaisematon kirjallinen alkuperäisaineisto

Archives de Paris, Pariisi

Pariisin 18. kaupunginosan syntyneet 1861, no 648

Jean-Baptiste Guyot'n syntymätodistus (1849)

Anne Louise Marie Guyot'n syntymätodistus (1858)

Archives municipales de Val-de-Marne

Registres de décès 1940–1952 (Bry-sur-Marne)

Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Tallinna

Vilhelmine Vahtrikin henkilöarkisto (fondi M331)

Anomukset viranomaisille (*Palved toetuse saamiseks*, 1934–1940,
TMM 8339/M331:1/2)

Omaelämäkerta (*Ühe inimese elukäik*, 1961–1962, TMM 10566)

Muistelmät (*Vanad mälestused*, 1955, TMM 10566)

Päiväkirjat 1962–1963 (TMM 10566)

Ionowa-säätiön kokoelma, Lahti

Suomen teosofinen seura: Suomen teosofisen seuran XVIII vuosikokous
(1925)

Kansallisarkisto, Helsinki

Helsingin ja Uudenmaan läänin henkikirja 1904 (U:206)

Helsingin Poliisilaitoksen passitoimiston I arkisto

Luettelo venäläisten oleskelulupa-anomuksista 1925–26 (Baa:10)

Venäläisten oleskelulupa-anomukset ja matkapassit (Bad:4)

Kansalliskirjasto, Helsinki

Erkki Melartinin arkisto

Maria Daugullin kirjeet Erkki Melartinille (Coll. 530.3)

Rahvusarhiiv, Tallinna

Politseitalitus / Välispasside toimikud

Anna Isatschikin ulkomaanpassi (ERA.1.3.1097)

- Berta Isatschikin ulkomaanpassi (ERA.1.3.1098)
Kirikuraamatud
Personalbuch der Universitätskirche zu Dorpat (1903)
Tallinna Oleviste kogudus: Verlobte, Aufgebotene und Getraute im Jahr (1898)
Riksarkivet, Tukholma
Hammerdals kyrkoarkiv
Kastettujen luettelot 1861
Rippikirjat 1850–1861, 1861–1870, 1871–1882, 1883–1893, 1894–1899
Taideyliopiston Sibelius-Akatemian arkisto, Helsinki
Adelheid Hippiuksen luokkaluettelot 1919–1922
Tšekin kansallisarkisto, Praha
Terezín Initiative Institute
Hedwig Wulffiuksen kuolintodistus (1945)
- Lähdejulkaisut, asiakirjakokoelmat ja tietokannat*
- Aadresslehed-tietokanta (1909–1929), Rahvusarhiiv, Tallinna <https://www.ra.ee/apps/aadresslehed/index.php/site/index> [haettu 14.1.2024].
Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter (1917–1918, 1928)
Eesti juutide andmebaas, Eesti Juutide Arhiiv, Eesti Juudi Muuseum, Tallinna. <https://muuseum.jewish.ee/allname/search.html> [haettu 12.1.2024].
Hartge, O.: *Welchen Beruf sollen unsere Kinder ergreifen?* Tartto, C. Mattiesen 1928.
Kajanus-Blenner, Lilly: Lilly Kajanus-Blenner. *Suomalaisia musiikin taitajia*. Toim. Maire Pulkkinen. Fazer, Helsinki 1958, 462–469.
Nordmann, Petrus: *Släkten Nordmann: en kortfattad historik*. [Omakustanne], Helsinki 1910.
Pietarin konservatorion arkistoluettelo (f. 361) ja Pietarin konservatorion vuosikertomukset 1861–1881, Pietarin konservatorion arkisto, Pietarin kaupungin valtiollinen historiallinen keskusarkisto
Unkovskaja, Aleksandra: *Воспоминания А. Унковской*. Вѣстникъ теософіи, Петроград 1917.
Vaksel, Olga: *"Возможна ли женщине мертвой хвала?" Воспоминания и стихи Ольги Ваксель*. Российский государственный гуманитарный университет, Москва 2012.

Yad Vashem -tietokanta, <https://collections.yadvashem.org/> [haettu 14.1.2024].
Zilliacus, Jutta: *En annorlunda barndom*. Söderströms, Helsingfors 1989.

*Aikakaus- ja sanomalehdet*¹⁰⁵

Baltijas vēstnesis 1904

Bulletin trimestriel de la maçonnerie mixte en France et à l'étranger 1937

Eesti NSV Teataja 1941

Finland 1892

Финляндская газета 1909–1913

Helsingfors Dagblad 1872, 1879, 1888

Hufvudstadsbladet 1867, 1880, 1882, 1887, 1890, 1893, 1897, 1901, 1913, 1918,
1920–1924

Ilkka 1922

Meie Elu 1908

Musiikkerilehti 1925–1927

Nya Pressen 1893

Pealinna Teataja 1933

Pernausche Zeitung 1907

Postimees 1893, 1901–1903

Päevaleht 1910, 1933

Revaler Bote 1920, 1924–1925

Revaler Zeitung 1900–1901, 1906–1907, 1909–1911

Ревельские известия 1893–1894, 1913

Suomen Sosialidemokraatti 1921

Sächsische Volkszeitung 1927

Teosofi 1922

Tidskrift för folkskolan 1918

Tietäjä 1912–1913

Uusi Suometar 1912

105 Lehtiartikkelit on haettu seuraavista sanoma- ja aikakauslehtitietokannoista: Kansalliskirjaston digitaalinen sanoma- ja aikakauslehtiarkisto; DIGAR – Eesti ajalehed; Periodika / Latvijas Nacionālā bibliotēka; DiFMOE / Digitale Bibliothek Kramerius; Gallica / Bibliothèque nationale de France.

Tutkimuskirjallisuus

- Belobrovtsseva, Irina ja Meimre, Aurika: Sõdadevaheline vene emigratsioon suures ilmas ja väikeses Eestis. *Metbis*, Studia Humaniora Estonica 15(1) 2015, 28–46.
- Björkstrand, Carita: *Kvinnans ställning i det finländska musiksambället: utbildningsmöjligheter och yrkesvillkor för kvinnliga organister, musikpedagoger och solister 1890–1939*. Väitöskirja, Åbo Akademi 1999.
- Burns, Edgar A.: Why Theorise Professions? Teoksessa *Theorising Professions: A Sociological Introduction*. Edgar A. Burns. Palgrave Macmillan, London 2019, 1–37.
- Crenshaw, Kimberlé: Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum* 5(1) 1989, 139–166.
- Dahlström, Fabian: *Sibelius-Akademien 1882–1982*. Sibelius-Akatemia, Helsinki 1982.
- Davletshina, L. Š.: Благотворительная деятельность мусульманских женщин в образовательной сфере. *Ученые записки казанского государственного университета*, том 151 (2009), книга 2, ч. 2, 106–110.
- Eesti keele seletav sõnaraamat* (EKSS). <https://arhiiv.eki.ee/dict/ekss/ekss.html> [haettu 14.10.2025].
- Elmgren, Ainur: Tampere, Berliini, Istanbul: Suomen ensimmäisen muslimiyhteisön yllirajaisuus. Teoksessa *Vähemmistöt muuttajina: näkökulmia suomalaisen muuttoliikehistorian moninaisuuteen*. Toim. Miika Tervonen ja Johanna Leinonen. Siirtolaisuusinstituutti, Turku 2021, 71–96.
- Gibadullina, Miljausha ja Kusanova, Dinara: Новые формы сетевого активизма на примере мусульманок Республики Татарстан. *Научный результат: социология и управление* 8(2) 2022, 16–27.
- Hahl-Koch, Jelena: Kandinsky, Schönberg, and their parallel experiments. Teoksessa *Schönberg and Kandinsky: an historic encounter*. Toim. Konrad Boehmer. Harwood, Amsterdam 1997, 67–88.
- Haitov, D. ja Rybak, Mark: *Eesti juudisoost arstid ja meditsiini töötajad*. Eesti Juudi Muuseum, Tallinna 2018.
- Halén, Harry: *Helsingin venäläisen Marian tyttökimnaasin opettajia ja oppilaita 1875–1917/20*. Unholan Aitta, Helsinki 2022.

- Hämelin, Eila ja Rautamäki, Vappu: *Tienraivaajat: Vapaakirkon naiset ilosano-
man viejinä*. Päivä Oy, Hämeenlinna 2001.
- Jalkanen, Pekka: *Alaska, Bombay ja Billy Boy: jazzkulttuurin murros Helsingissä
1920-luvulla*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 1989.
- Koivisto-Kaasik, Nuppu: Erzieherinnen, Künstlerinnen, Konzertorganisatorin-
nen. Musiklehrerinnen im Finnland und Estland des frühen 20. Jahrhun-
derts. Teoksessa *Das Lehren lernen: Instrumentalpädagogik auf dem Weg ins
20. Jahrhundert*. Toim. Ivo I. Berg ja Freia Hoffmann, englannista saksaan
kääntänyt Maike Gotthardt. Schott, Mainz 2022, 185–200.
- Koivisto-Kaasik, Nuppu (2025a): Nykyhetken taidetta – Aleksandra Ionowan
musiikillinen maailma. Teoksessa *Aleksandra Ionowa: Näkyjä benkimaail-
masta ja raubasta*. Toim. Nina Kokkinen ja Anne Pelin. Gallén-Kallelan
museo, Helsinki 2025, 107–120.
- Koivisto-Kaasik, Nuppu (2025b): Pietarin konservatoriossa opiskelleet nais-
puoliset pianopedagogit Helsingissä ja Tallinnassa 1860-luvulta 1920-lu-
vulle. *Historiallinen Aikakauskirja* 123(2) 2025, 221– 233.
- Koivisto-Kaasik, Nuppu: *A Classroom of Her Own: A Sociohistorical Study on Wo-
men Piano Teachers in Tallinn and Helsinki, 1861–1924*. Suoni ry., Helsinki
2026 (tulossa, hyväksytty julkaisusarjaan).
- Koivisto-Kaasik, Nuppu ja Ranta-Meyer, Tuire: Paikallisia, kansallisia ja ylira-
jaisia musiikintutkimuksen näkökulmia Itämeren alueen ja Baltian maiden
viitekehyksessä. *Musiikki* 53(4) 2023, 3–14. [https://musiikki.journal.fi/ar-
ticle/view/142332](https://musiikki.journal.fi/article/view/142332) [haettu 20.11.2025].
- Koivisto-Kaasik, Nuppu ja Välimäki, Susanna (tulossa): Versatile Musicianships
on the Move: Women Pianist-Composers from Finland and Estonia du-
ring the Long Nineteenth Century. Teoksessa *Global Perspectives on Women
Pianists*. Toim. Natasha Loges ja Joe Davies. Boydell ja Brewer 2026.
- Konttori-Gustafsson, Annikka: Ingeborg Hymander – Suomalaisen pianope-
dagogiikan uranuurtaja. Teoksessa *Kartanosta kaikkien soittimeksi II: pia-
nonsoiton historiaa Suomessa*. Toim. Annikka Konttori-Gustafsson, Margit
Rahkonen ja Markus Kuikka. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, Helsinki
2019, 39–78.
- Kuha, Jukka: *Suomen musiikkioppilaitoshistoriaa: toiminta ulkomaisten esikuvien
pohjalta vuoteen 1969*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto 2017.
- Kulawik, Teresa ja Kravchenko, Zhanna (toim.): *Borderlands in European Gen-
der Studies: Beyond the East–West Frontier*. Routledge, London & New York
2019.

- Kuldkepp, Mart: Western Orientalism Targeting Eastern Europe: An Emerging Research Programme. *Central European Journal of International and Security Studies* 17(4) 2023, 64–80. <https://www.cejiss.org/western-orientalism-targeting-eastern-europe-an-emerging-research-programme> [haettu 20.12.2023].
- Kurkela, Vesa: *Sävelten markkinat: musiikin kustantamisen historia Suomessa*. Suolasol, Helsinki 2009.
- Kyläkoski, Kaisa: Historiantutkija verkon ääressä: hakee, hakee ja soisi löytävänsä. *Ennen ja nyt* 22(4) 2022, 33–47. <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/122103> [haettu 20.11.2025].
- Leitzinger, Antero (toim.): *Mishäärit: Suomen vanha islamilainen yhteisö*. Kirja-Leitzinger, Helsinki 1996.
- Leitzinger, Antero: *Suomen tataarit: vuosina 1868–1944 muodostuneen muslimiyhteisön menestystarina*. East-West Books, Helsinki 2006.
- Lensin, Veera: Esimene Eesti naisprofessor – 100. *Teater, Muusika, Kino* 4(4) 1986, 86–91.
- Lewicki, Aleksandra: East–west inequalities and the ambiguous racialisation of “Eastern Europeans”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 49(6) 2023, 1481–1499.
- Lippus, Virve: *Eesti pianistliku kultuuri kujunemine*. Eesti Muusikaakadeemia, Tallinn 1997.
- Miller, Pavla: *Transformations of Patriarchy in the West, 1500–1900*. Indiana University Press, Bloomington 1998.
- Mäkelä, Janne: Musiikin tahmea liikkuvuus: ulkomaalaiset muusikot 1920-luvun Suomessa. *Musiikin suunta* 3/2020. Verkkoartikkeli. <https://musiikin-suunta.fi/2020/3-2020-42-vuosikerta/musiikin-tahmea-liikkuvuus-ulko-maalaiset-muusikot-1920-luvun-suomessa/> [haettu 12.1.2024].
- Mätksoo, Maria: The Postcolonial Moment in Russia’s War Against Ukraine. *Journal of Genocide Research* 25(3–4) 2022. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14623528.2022.2074947> [haettu 20.12.2023].
- Nachescu, Ileana: Ukraine: Beyond the Postsoviet. *Boston Review* 4.3.2022. Verkkoartikkeli. <https://www.bostonreview.net/articles/ukraine-beyond-the-postsoviet/> [haettu 3.12.2023].
- Nachescu, Ileana ja Hendl, Tereza: Writing from Eastern Europe: Epistemic Justice in Knowledge Production about Europe’s East. *AWSS Newsletter*, kesä 2023. <https://mailchi.mp/4e33adfc32be/news-from-awss-vol-11-is->

- sue-1-spring-15824884?e=c265d27350 [haettu 3.12.2023, linkki ei enää toiminnassa 24.11.2025].
- Neffjajeva, Naima: M. Вачагаев: ”Северокавказские эмигранты в Париже вступали в масонские ложи, чтобы получить политические инструменты влияния”. *Кавказский Узел* 22.3.2016. Verkkoartikkeli. <https://www.kavkaz-uzel.eu/blogs/1927/posts/24171> [haettu 12.1.2024].
- Ollila, Anne: *Jalo velvollisuus: virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS, Helsinki 1998.
- Pullat, Raimo (toim.): *Tallinna ajalugu: XIX sajandi 60-ndate aastate algusest 1965. aastani*. Eesti Raamat, Tallinn 1969.
- Pullat, Raimo: *Lootuste linn: Peterburi ja eesti haritlaskonna kujunemine kuni 1917*. Estopol, Tallinn 2004.
- Rahkonen, Margit: *Alie Lindberg: suomalaisen pianistin taiteilijanura 1800-luvulla*. Sibelius-Akatemia, Helsinki 2004.
- Rantanen, Saijaleena: Tutkija historiantekijänä: kenen musiikista kirjoitamme? Teoksessa *Musiikki muutosvoimana – Aktiivisten musiikintutkimuksen manifesti*. Toim. Sini Mononen ja Susanna Välimäki. Tutkimusyhdistys Suoniry, Helsinki 2018, 74–88.
- Roske, Michael: The Professionalism of Private Music Teaching in the 19th Century: A Study with Social Statistics. *Bulletin of the Council for Research in Music Education* 91(2) 1987, 143–148.
- Ryynänen-Karjalainen, Lea: *Sukupuolesta huolimatta: naiskanttorit Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Väitöskirja, Sibelius-Akatemia 2002.
- Savijoki, Jukka: *”So that the soul would dance in you” – The Guitar in Finland before the Twentieth Century*. Taideyliopiston Sibelius-Akatemia, Helsinki 2019.
- Schweitzer, Claudia: *”Ist übrigens als Lehrerinn höchst empfehlungswürdig”*: *Kulturgeschichte der Clavierlehrerin*. BIS Verlag, Oldenburg 2008.
- Sheikh-Ali, D. M. Сыртланова Амина Махмудовна (урожденная Шейх-Али) (1882 — после 1939). *Замечательные люди Башкортостана: Биографии, оценки и воспоминания* (2018). Verkkoartikkeli. <http://imena.bashenc.ru/index.php/component/content/article/103-person/s/92-syrtlanova-amina-makhmudovna?Itemid=556> [haettu 12.1.2024]
- Shenshin, Veronika: *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa: kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Aleksanteri-instituutti, Helsinki 2008.
- Siitan, Toomas; Pappel, Kristel; Schaper, Anu; Kõlar, Anu; Heinmaa, Heidi; Er-

- nits, Tiit ja Dolgoplova, Aleksandra: *Eesti muusikalugu 1*. Eesti Muusika- ja Teateriakadeemia, Tallinn 2025.
- Snellman, Alex ja Kalleinen, Kristiina (toim.): Keisariaika: imperiumi ja Suomi (teemanumero). *Historiallinen Aikakauskirja* 123(2) 2025.
- Ståhlberg, Sabira: *Visible and Invisible Tatar Women in Finland*. Aybagar, Helsinki 2022.
- Talve, Ilmar, Ligi, Katre ja Põllu, Kaljo: *Eesti kultuurilugu: keskaja algusest Eesti iseseisvuseni*. Ilmamaa, Tartu 2004.
- Tlostanova, Madina: Discordant trajectories of the (post-)Soviet (post)colonial aesthetics. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies* 24(7) 2022, 995–1010. <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1651221/FULLTEXT01.pdf> [haettu 20.12.2023].
- Välimäki, Susanna: Oikeus ääneen: Turun Työväenyhdistyksen Naiskooron alkuvaiheet 1897–1918 – Mikrohistoriallinen tutkimus naisliikkeen musiikkitoiminnasta. Teoksessa *Työväen taide ja kulttuuri muutusvoimana. Kirjoituksia työväen musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuritoiminnasta*. Toim. Saijaleena Rantanen, Susanna Välimäki ja Sini Mononen. Tutkimusyhdistys Suoni ry. ja Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura ry., Helsinki 2021, 125–178.
- Välimäki, Susanna: Composer Betzy Holmberg Deis (1860–1900): A feminist historical and biographical study. *Studia Musicologica Norvegica* 48(1) 2022. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/smn.48.1.3> [haettu 15.1.2024].
- Välimäki, Susanna ja Koivisto-Kaasik, Nappu: *Sävelten tyttäret: säveltävät naiset Suomessa 1800-luvulta 1900-luvulle*. SKS, Helsinki 2023.
- Välimäki, Susanna ja Torvinen, Juha: Musiikki salatietona: säveltäjä-antroposofi Ida Moberg ja henkinen kilvoittelu. Teoksessa *Uuden etsijät: salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Toim. Maarit Leskelä-Kärki ja Antti Harmainen. Teos, Helsinki 2021, 185–203, 300–302.
- Zemon Davies, Natalie: *Kolme naista – kolme elämää 1600-luvulla*. Otava, Helsinki 1997.
- Zetterberg, Seppo: *Viron historia*. SKS, Helsinki 2007.
- Zherebkina, Irina; Larchenko, Viktoria; Botsman, Jana; Rak, Valentina ja Zherebkin, Sergey (toim.): *Transnational Feminist Solidarity with Ukrainian Feminists: Gender Studies* 26(1) 2022. Kharkiv Center for Gender Studies.
- Åström, Sven-Erik: Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa. Teoksessa *Helsingin kaupungin historia IV:2*. Toim. Ragnar Rosén, Eirik Hornborg, Heikki Waris ja Eino Jutikkala. Helsingin kaupunki, Helsinki 1956, 7–335.

Öhrström, Eva: *Borgerliga kvinnors musicerande i 1800-talets Sverige*. Göteborgs universitet, Göteborg 1987.